

NUTUK'A GÖRE MİLLİ MÜCADELE'DE İZMİT

Alaattin UCA*

Giriş

Nutuk, Mustafa Kemal Atatürk'ün 15-20 Ekim 1927 tarihlerinde Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ikinci kongresinde milletvekillerine hitaben yaptığı uzun konuşmanın metnidir. Nutuk, aynı zamanda Atatürk'ün hatıratıdır. Ancak belgelere dayanan bir hatıratır. Milli Mücadele tarihinin ana kaynaklarından biridir. Çünkü Atatürk burada hem tarihi yapan hem de yazan kişidir. Nutuk'un dinleyiciler huzurunda okunması altı günde tamamlanmış ve bu okuma işi 36,5 saat sürmüştür. Nutuk, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ve Milli Mücadeleyi anlatan bir eserdir.¹

Nutuk'ta Atatürk tarihi olayları anlatırken pek çok şahıs ve yer adına değinmektedir. İşte Atatürk'ün bu eserinde bahsettiği yerlerden biri de İzmit'tir.² İzmit, Milli Mücadele'nin önemli noktalarından biridir. Her şeyden evvel burası, Milli Mücadele'de bir tümen merkezidir ve İzmit adı Nutuk'ta ilk önce bu özelliği ile geçmektedir. Dolayısıyla İzmit, Milli Mücadele'nin başlarında ordunun durumundan bahsedilirken mutlaka ele alınması gereken bir yerdir.³

Atatürk'ün Nutuk'taki ifadelerine göre Kurtuluş Savaşı yıllarında İzmit ve çevresinde Kuva-yı Milliye birlikleri teşkilatlanmıştır. Hatta bu birliklerin liderleri, Damat Ferit Paşa başkanlığındaki İstanbul Hükümeti'ne baskı yapmışlardır. Bu da İzmit'in, Ankara Hükümeti ile İstanbul Hükümeti arasındaki mücadelede önemli bir yeri olduğunun göstergesidir.

Ayrıca Mustafa Kemal, İzmit Mutasarrıfı Suat Bey ve 1'inci Tümen Komutanı Albay Asım Bey vasıtasıyla da söz konusu hükümeti istifaya zorlamıştır. Ancak onların bu konudaki isteksizlik ve beceriksizliği, Atatürk tarafından eleştirilmelerine sebep olmuştur.

Adapazarı ve çevresinde yaşanan ve Kuva-yı Milliye'yi hedef alan kışkırtmalara Atatürk yine İzmit'ten müdahale etmiştir. Bu da İzmit'in Milli Mücadele yıllarında etkin bir stratejik nokta olduğunun delilidir.

* Yrd. Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, e-mail: alaattinuca@kmu.edu.tr

1 E.Semih Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları*, Ankara Ekim 2010, s. 277-280.

2 Atatürk, İzmit Sinemasında halka hitaben yaptığı bir konuşma sırasında İzmit'i şöyle tanımlamıştır: İzmit, Türkiye'nin en kıymetli ve en mühim bölgelerinden birisidir. Çok önemlidir, çünkü dünyanın çok mühim olan bir şehrinin adeta bir mahallesidir. Çok önemlidir, çünkü latif bir koyun sahilinde kurulmuştur. Etraf ve havalisi cennetşâdır, münbittir, feyizdârdır. Menabi-i serveti kıymetlidir. (Arı İnan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1982, s. 90.)

3 Milli Mücadele'nin başlarında Kara Kuvvetlerinin konuşlanması hakkında bkz. *Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi (Sivas Kongresi ve Heyeti Temsiliye Devri)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1965, Cilt-C., Kısım 2, s. 14, 15.

İzmit öteden beri münakale yani taşıma ve ulaştırma bakımından Anadolu'nun önemli kapılarından biri olmuştur.⁴ Milli Mücadele yıllarında Ankara Hükümeti kurulduktan sonra da İzmit, Anadolu'ya giriş noktalarından biri olarak değerlendirilmiş ve buradan Anadolu'ya yapılacak girişler denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Kuva-yı Milliye'ye katılmak için Anadolu'ya gelenler, mebuslar da dâhil genelde İzmit üzerinden gelmişlerdir.⁵

Milli Mücadele'nin başlarında Atatürk'ün hedeflerinden biri de İzmit bölgesinde silahlı, milli müfrezeler kurmak ve o bölgede kendilerine güvenilir komutan ve subayların bu milli müfrezelere yapacakları yardım ve desteklerle bölgede türeyen ve azınlıklar tarafından da desteklenen hain çetelerin peşine düşerek onların kötülüklerine ve varlıklarına son vermek olmuştur. Atatürk'ün oluşturduğu bu milli müfrezelerin en önemlisi ve en kuvvetlisi Yahya Kaptan Müfrezesi'dir. Ancak Yahya Kaptan, İzmit'te şehit edilmiş ve bu olay Atatürk'ü üzmüştür.

Nutuk'ta Atatürk, "Anzavur isyanları" ve "Hilâfet Ordusu" konularında da İzmit'ten bahsetmiş ve bunlara açıklık getirmek lüzumunu hissetmiştir.

İzmit, Milli Mücadele yıllarında Ankara ile İstanbul arasındaki haberleşmede de önemli bir yer edinmiştir. İstanbul ile irtibatın kesildiği dönemde İstanbul Hükümeti, İzmit'teki telgraf hatlarını tamir ettirmek istemiş ancak Atatürk buna karşı çıkmış ve bu tavrının sebebini de Nutuk'ta izah etmiştir.

Atatürk ile General Harrington arasında yapılması düşünülen bir görüşmeye ev sahipliği yapması planlanan yerlerden biri de İzmit olmuş ancak bu görüşme gerçekleşmemiştir. Atatürk bu konudan bahsederken de Nutuk'ta İzmit adı geçmiştir.

İkinci İnönü Muharebesi öncesinde ordumuz ve Yunan ordusunun durumunu anlatırken, Atatürk yine İzmit'ten bahsetmiş ve İzmit'te bir Yunan tümeni olduğunu dile getirmiştir.

Atatürk, komutanlarla Büyük Taarruz için gerekli hazırlıkların süratle tamamlanması kararını almak üzere görünürde İzmit ve Adapazarı'na bir gezi düzenlemiş ve buna da Nutuk'ta yer vermiştir. Aslında bu gezi askerî amaçlar da taşımaktadır.

Büyük Taarruz'dan sonra yapılacak ateşkes görüşmelerinin yeri konusunda da İzmit adı Nutuk'ta zikredilmiştir. İtilaf Devletleri, Mudanya veya İzmit'te görüşmelerin yapılmasını istemiş, bu vesileyle Atatürk, Nutuk'ta bir kez daha İzmit'ten bahsetmiştir.

Atatürk, 1923 yılı Aralık ayında Eskişehir, İzmit, Bursa, İzmir ve Balıkesir illerini kapsayan bir geziye daha çıkmış ve Nutuk'ta bu konuyu anlatırken de İzmit'i anmıştır.

Son olarak Atatürk, İzmit'ten bahsederken İstiklâl Savaşı sonlarında Nurettin Paşa'nın burada karargâhı olduğunu ve onun hal tercümesini yayınlayan Abit Süreyya'nın da İzmit'te ordu müteahhitliği yaptığını ifade ederek söz konusu hal tercümesini abartılı bularak özellikle Nurettin Paşa'yı eleştirmiştir.

Sadece İzmit konusunda bu kadar çok gelişmeyi hatırlaması ve bunlara genişçe yer vermesi Atatürk'ün aynı zamanda kuvvetli bir hafızaya sahip olduğunu da delilidir. Bugüne kadar hiç kimse çıkıp da Nutuk'ta geçen herhangi bir hususun gerçek olmadığı iddiasında bulunmamıştır.

Atatürk, İzmit ve çevresiyle ilgili olarak yukarıda bahsedilen konuları Nutuk'ta şöyle dile getirmektedir:

4 Besim Darkot, "İzmit", *İslâm Ansiklopedisi*, M.E.B. Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Eskişehir 1997, C.5/2, s. 1252.

5 Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul Ocak 2008, C. 1, s. 642; Rıdvan Akın, *Türk Siyasal Tarihi 1908-2000*, İstanbul Aralık 2010, s. 151.

Kurtuluş Savaşı Öncesinde Ordunun Konuşlandığı Yerler

Atatürk, Milli Mücadele'nin ilk yıllarında ülkenin içinde bulunduğu durumu ortaya koyabilmek için ordu birliklerinin yerini ve durumlarını Nutuk'ta açıklamak lüzumunu hissetmiştir. Dolayısıyla İzmit adı Nutuk'ta ilk defa bu konu ile ilgili olarak geçmiştir.⁶

Mustafa Kemal Atatürk'e göre bu dönemde Anadolu'da başlıca iki ordu müfettişliği kurulmuştur. Bunlardan birincisi merkezi Konya'da bulunan 2. Ordu Müfettişliği idi. Bu müfettişliğe bağlı 12'nci Kolordu'nun karargâhı Konya'da bulunuyordu. Bu Kolordu'nun bir tümeni (41'inci Tümen) Konya'da bir tümeni de (23'üncü Tümen) Afyonkarahisar'ında idi. İzmir'de esir olan 17'nci Kolordu'nun, Denizli'de bulunan 57'nci Tümeni de bu kolorduya bağlanmıştı. İkinci Ordu Müfettişliğine bağlı bir diğer kolordu ise 20'nci Kolordu idi. Bu kolordunun bir tümeni (24'üncü Tümen) Ankara'da, bir tümeni de (11'inci Tümen) Niğde'de bulunuyordu. 20'nci Kolordu'nun karargâhı Ankara'da idi.⁷

İzmit'te bulunan 1'inci Tümen,⁸ İstanbul'daki 25'inci Kolordu'ya bağlanmıştı.⁹ İstanbul'da da 10'uncu Kafkas Tümeni vardı. 2. Ordu Müfettişliğine bağlı diğer bir kolordu ise 14'üncü Kolordu olup bu kolordunun 61'inci ve 56'ncı Tümenleri, Balıkesir ve Bursa yöresinde bulunuyordu. Karargâhı Bandırma'da idi. İstanbul'da da 10'uncu Kafkas Tümeni vardı. Ordu müfettişliklerinden ikincisi ise müfettişliğini Mustafa Kemal'in kendisinin yaptığı 3'üncü Ordu Müfettişliği idi. Bu müfettişliğin emrinde iki kolordu vardı. Bunlardan biri merkezi Sivas'ta bulunan 3'üncü Kolordu diğeri ise merkezi Erzurum'da bulunan 15'inci Kolordu idi. Ülkenin muhtelif yerlerinde başka kolordu ve tümenler de vardı.¹⁰

Atatürk'ün yukarıda ifade edilen açıklamalarına göre, Milli Mücadele'nin başlarında İzmit bir tümen merkezi idi yani İstanbul'daki 25'inci Kolordu'nun 1'inci Tümen'i İzmit'te bulunuyordu. Dolayısıyla İzmit, stratejik bir öneme sahipti.¹¹

İzmit ve Çevresindeki Kuva-yı Milliye Liderlerinin İstanbul Hükümeti'ne Tepkisi

Atatürk'e göre Ereğli, Bolu, Adapazarı ve İzmit dolaylarında kurulmasına çalışılan Kuva-yı Milliye¹² teşkilatı 1919 yılı Eylül ayının son günlerinde Ferit Paşa Hükümeti'nin devrilmesi hususunda büyük bir hassasiyet göstermeye başladı. Söz konusu bölgelerdeki Kuva-yı Milliye liderleri, kabinenin direnmesi halinde İstanbul'a harekete hazır

6 Kemal Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, (Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1994, s. 6.

7 Atatürk, *Nutuk...*, s. 6.

8 1'inci Tümen Şubat 1919 ile Mayıs 1920 tarihleri arasında İzmit'te bulundu. (Sabahattin Özel, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Milli Mücadele 1919-1922*, İstanbul 1987, s. 14.) Bu tümenin sorumluluk alanı İzmit'ten Bolu Livasına kadar uzanmakta idi. (Enver Konukçu, "Heyet-i Temsiliye İzmit İlişkileri (Eylül 1919 – Nisan 1920)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Kasım 1988, C.V, S. 13, s. 228.)

9 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi imzalandığında İzmit'te önemli bir birlik yoktu. 20'nci Kolordu'ya bağlı bulunan 1'inci Fırka (Tümen) Adana cephesinden ayrılarak İstanbul'daki 25'inci Kolordu'nun emrine girdi. 2 Şubat 1919 tarihinde 1'inci Fırka'nın karargâhı ve 70'inci Alayı ile birlikte İzmit'e hareket etti. Fazla bir mevcudu olmayan Fırka, İzmit ve Derince'ye yerleşti. Bu fırka bölgede huzur ve asayişin sağlanmasında etkili oldu. Osmanlı ordusunun bir parçası olarak İzmit'te Mütareke şartlarında görev yapmaya çalışan 1'inci Fırka İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgalinden sonra 1920 yılı Mayıs ayında dağıldı. Subay ve erlerinin büyük bir kısmı milli kuvvetlere katıldı. (Yusuf Çam, *Milli Mücadele'de İzmit Sancağı*, İzmit Rotary Kulübü Yayını, İstanbul 1993, s. 44; Özel, *Kocaeli...*, s. 6.)

10 Atatürk, *Nutuk...*, s. 6; *Türk İstiklâl Harbi...*, s. 14, 15.

11 İzmit bu stratejik öneminden dolayı Milli Mücadele yıllarında üç defa el değiştirdi. İlkinde 19 Mayıs 1919 günü İngilizler tarafından işgal edildi ve 17 Haziran 1920 günü geri alındı. İkinci işgal 12 Temmuz 1920'de İngilizler ve Yunanlılar tarafından gerçekleştirildi ancak 25 Eylül 1920'de tekrar kurtarıldı. Üçüncü işgal ise yine İngilizler tarafından 9 Nisan 1921 günü yapıldı. İzmit'in üçüncü ve son kurtuluşu da 28 Haziran 1921'de oldu. (Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993, s. 257.) İzmit'in stratejik önemini İngilizler de kavramıştı. Nitekim İngiliz Yüksek Komiserliği'nin 10 Haziran 1920 tarihli raporunda şu ifade yer almıştır: "İzmit'i terk edersek, İstanbul, milliyetçilerin eline düşer." (Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995, s. 78.)

12 Mütarekeden hemen sonra Kocaeli Bölgesi'nde Ermeni ve Rum faaliyetlerini engellemek için milis teşkilatı kurulması kararlaştırıldı. Önce Karakol Cemiyeti'nin Üsküdar Şubesi oluşturuldu. Kuşçubaşı Eşref, Yüzbaşı Ramiz, Yüzbaşı Rauf, Doktor Fahri Can, Doktor Raif, İpsiz Recep, Yahya Kaptan gibi pek çok isim bu mücadelenin içinde yer aldı. (Adnan Sofuoğlu, *Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994, s. 70, 71.)

bulduklarını bildiriyorlardı.¹³ Atatürk bu hususu 28 Eylül 1919'da¹⁴ bütün memlekete ve tabii ki İstanbul'a da bir genelge ile bildirdi.¹⁵

Böylece İzmit ve yöresinin bu özelliği Atatürk'ün dikkatini çekti, unutmadı ve konuyu Nutuk'ta dile getirdi. Kuva-yı Milliye birliklerinin gösterdiği bu hassasiyeti maalesef İzmit mutasarrıfı ve 1'inci Tümen komutanlığı makamında bulunan kişiler göstermiyorlardı.

İzmit Mutasarrıfı Suat Bey ve Tümen Komutanı Albay Asım Bey'le İlişkiler

2 Ekim 1919 günü Atatürk, İzmit'te olumsuz denebilecek yeni bir durumla karşı karşıya kaldı. O tarihte İzmit mutasarrıfı, Suat Bey¹⁶ adında bir kişi idi. Atatürk onu telgraf başına çağırdı. Son günlerde yapılan tebliğlerin hepsinin alınıp, gereklerinin yerine getirilip getirilmediğini sordu. Mutasarrıf Bey, tebliğleri aldığını ancak Heyet-i Temsiliye'nin ittihatçılıkla ilişkisinin olup olmadığını öğrenmek istediğini, kendisinin halkın huzur ve güvenliğini tarafsız bir şekilde sağlamakla görevli olduğunu, tecrübelerine dayanarak tedbirli ve ihtiyatlı davranması gerektiğini bildirdi. Atatürk bu cevaba çok sert tepki gösterdi. Asıl görevlerinin İzmit'te en küçük bir anlaşmazlık ve karışıklığa meydan vermemek olduğunu söyledi. İttihatçılıkla ilgileri olmadığını, milli teşkilat ve mücadelenin maksadını İzmit'teki birçok kimseye, hatta Suat Bey'in bizzat kendisine bildirdiklerini ayrıca yayınladıkları bildirilerle bu durumu bütün dünyaya da ilan ettiklerini ifade etti. Atatürk bu anlamda yaptığı bazı açıklamaların sonunda Suat Bey'e hitaben şunları söyledi:

“...Eğer milletin hüküm ve isteklerine aykırı olarak Ferit Paşa Kabinesi'ne güveniniz varsa, İzmit'in sayın halkını meşru olan milli mücadelesinde serbest bırakmak üzere derhal yerinizi terk ile İstanbul'a hareket ediniz...”¹⁷

Atatürk'ün bu sert tepkisi karşısında geri adım atmak zorunda kalan İzmit Mutasarrıfı Suat Bey, kendisinin yanlış anlaşıldığını, önyargılı davranıldığını, Ferit Paşa'ya karşı eleştirel yazılar¹⁸ yazdığını ileri sürerek kendisine yarınki Cuma namazına kadar zaman tanınmasını istedi.¹⁹ Atatürk de onun bu açıklamalarına cevap verirken kendisine karşı ön yargılı olmadığını ancak fiili sonuçlara göre hareket ettiğini belirterek istediği süreyi tanıdı.²⁰

Aynı tarihte Albay Asım Bey,²¹ İzmit'te tümen komutanı olarak bulunuyordu. Atatürk bir iki günden beri ona da telgraf başında tebligatta bulunuyor ancak cevap alamıyordu. Onu da 2 Ekim günü telgraf başına çağırdı ve onunla da konuştu. Ona, Ferit Paşa Kabinesinin düşeceğini ve belki de şu anda düşmüş olabileceğini bildirerek milletin azim ve iradesinin

13 Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin direnmesi halinde İstanbul'a yürümeye hazır olduklarını bildiren Kuva-yı milliye liderleri arasında İzmitlilerin yanı sıra Adapazarı kuva-yı milliyecileri de vardı. (Özel, *Kocaeli...*, s. 29, 30.)

14 Bazı kaynaklarda Kuva-yı Milliye'nin bu kararlılığı yani Ereğli, Bolu, Adapazarı, İzmit ve havalisi Kuva-yı Milliyesinin hükümetin çekilmesini ve Meclis-i Mebusan'ın açılmasını sağlamak için harekete geçmeye hazır olduğu yolundaki açıklamanın 29 Eylül 1919'da yapıldığı ifade edilmektedir. (Sofuoğlu, *Kuva-yı Milliye...*, s. 182.)

15 Atatürk, *Nutuk...*, s. 131, 133.

16 Ahmet Anzavur, İzmit Mutasarrıflığından ayrılınca yerine Ali Suat Bey atandı. Suat Bey, Bitlis eski vali vekili idi. İzmit'te göreve başladıktan kısa bir süre sonra zor durumda kaldı. Çünkü Heyet-i Temsiliye adına Atatürk, kendisinden İstanbul ile haberleşmeyi kesmesini ve Milli Mücadele safalarında yer almasını istiyordu. Fakat Suat Bey, tereddütler içinde hangi tarafa bağlanacağını bilemeden beklemeyi tercih etti. (Çam, *Milli Mücadele'de...*, s. 30.) Suat Bey hem Kuva-yı Milliye hem de İstanbul Hükümeti ile bağlarını koparmadan bir denge politikası izlemeye çalıştı. İzmit'te ilk müdafaa-ı hukuk cemiyeti onun mutasarrıflığı döneminde kurulmuştu. Suat Bey, yayınladığı genelge ile bu cemiyetin teşkilatının kaza ve bucaklara kadar yayılmasını istemişti. Ancak İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgalinden sonra telgrafla bütün yurda yaptıkları resmi tebliği alan ve cevaplayan iki kişiden biri olmuştu. (Özel, *Kocaeli...*, s. 27, 28.)

17 Atatürk, *Nutuk...*, s. 132.

18 9 Ağustos 1919'da İzmit Mutasarrıflığına atanan ve İzmit'te sekiz aydan fazla yöneticilik yapan Suat Bey, gerçekten de Damat Ferit Paşa'nın icraatını tenkit etmekten kaçınmamıştır. Hatta onun önerisiyle İzmit Mutasarrıflığına gönderilmiştir. (Konukçu, “Heyet-i Temsiliye ...”, s. 225.)

19 2 Ekim 1919'da saat 03.40'tan sonra Damat Ferit Paşa kabinesinin çekildiği haberi Ankara'ya ulaştı böylece İzmit'te Cuma toplantısının yapılmasına gerek kalmadı. (Sofuoğlu, *Kuva-yı Milliye...*, s. 186.)

20 Atatürk, *Nutuk...*, s. 132.

21 İzmit'te bulunan 1'inci Fırka Kumandanı Asım Bey, İzmit Mutasarrıfı Ali Suat Bey ile aynı düşünceye sahipti. Onların bu tavrı İzmit'in Milli Mücadeledeki yerini almasında biraz zaman kaybına sebep oldu. (Çam, *Milli Mücadele'de...*, s. 30.)

her türlü kararsızlığın üstünde bir güce sahip olduğunu söyledi. Tümen Komutanı Asım Bey,²² uzun özür dilemelerden sonra İstanbul'daki Kolordu Komutanı'ndan sorduğu sorulara cevap alamadığı için Atatürk'e cevap veremediğini söyleyip yarınki Cuma namazında karar alınacağını bildirdi. Bunun üzerine Atatürk, Ferit Paşa Hükümeti'nin çekilmesinin yarına kadar mümkün olacağını belirterek yarınki toplantının sonunda padişaha ve kesinleştiği takdirde yeni hükümet başkanına kabinenin milli gayeyi tam olarak benimsemiş tarafsız kimselerden kurulmasının istirham edilmesini istedi. Ayrıca vatanımızı ve milli bağımsızlığımızı kurtarmak için kurulacak yeni kabine ile işbirliğine ihtiyaç olduğunu söyleyerek tam bir sükûnet içinde, Heyet-i Temsiliye kararlarıyla arz edilen hususları da göz önünde bulundurarak teşkilatlanmaya devam edilmesini rica etti.²³

Bu haberleşme devam ederken 2 Ekim 1919 günü Ferit Paşa istifa etti.²⁴

Atatürk zaten bu istifayı bekliyordu ve beklediği gibi oldu. Damat Ferit Paşa Hükümeti görevinden istifa etti. Suat Bey ve Asım Bey de yaptıkları işin yanlış olduğunu geç de olsa anladılar. Bazı kaynaklarda bu kişilerin vatansever ve Milli Mücadele yanlısı olduğu ifade edilse de bunlar o dönemde sergiledikleri bu tavırla Atatürk'ü üzmüşlerdir. Bu kişiler bu davranışlarıyla Atatürk'ün hafızasında yer etmişler ve Nutuk'un gündemine girmişlerdir. Yani Atatürk onların bu tavrını dinleyicilerin huzurunda halka anlatmış ve bu yolla tarihe geçmelerini sağlamıştır.

Adapazarı'ndaki Kışkırtmalara İzmit'ten Müdahale

Milli Mücadele yıllarında ülkenin pek çok yerinde olduğu gibi Adapazarı ve civarında da Atatürk'e karşı bazı olumsuz tavır ve tertipler gerçekleşti. Bunlardan biri Akyazılı Talustan, Manyaslı Çerkez Bekir,²⁵ Sapanca'nın Akçay Köyü'nden Tahsildar Beslân ve Sapançalı İbrahim adlı kişiler tarafından organize edildi.²⁶

Atatürk'ün ifadesiyle olay şöyle gelişti: O günkü Adapazarı ilçesinin Akyazı taraflarında ortaya çıkan Talustan Bey, İstanbul'dan aldığı para ve emirlerle bölgeye gelen ve süvari olacıklara 30, piyade yazılacaklara 15 lira vadeden Bekir Bey ve Sapanca'nın Avşar Köyü'nden Beslân adında bir tahsildar birleştiler. Bunlar etraflarına topladıkları atlı ve yaya birtakım kimselerle Adapazarı kasabasını basmaya karar verdiler. Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey,²⁷ İzmit'ten gönderilen bir binbaşı²⁸ ile kendi topladığı yirmi beş kadar atlıyı alarak, kasabayı basmaya gelenlere karşı harekete geçti. Lütfiye²⁹ denilen bir

22 Asım Bey, 24 Eylül 1919'da İzmit'te göreve başladı. Erkân-ı harp olup rütbesi kaymakam idi. (Konukçu, "Heyet-i Temsiliye ...", s. 228.)

23 Atatürk, *Nutuk...*, s. 133.

24 Atatürk, *Nutuk...*, s. 133; Çam, *Milli Mücadele'de...*, s. 45; *Türk İstiklâl Harbi...*, s. 33.

25 Bekir Bey, eski adliye nazırlarından Hoca Vasfi Efendi'nin yakın adamlarındandı. Adapazarı havalisinde ilk ayaklanma tohumlarını ekmek için görevlendirildi. İngilizlerle de teması vardı. Askerlikten ayrılma biriydi. Mütareke sonrası özel talimatla İzmit'e yollandı. Ektiği fesat tohumları Atatürk'ün direktifleriyle olaya müdahale eden 1'inci Tümenin gayretleriyle sonuçsuz kaldı. (Konukçu, "Heyet-i Temsiliye ...", s. 230.)

26 M.Cemil Özgül, *Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları (27 Aralık 1920-23 Nisan 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s. 111; Çam, *Milli Mücadele'de...*, s. 225; Özel, *Kocaeli...*, s. 34, 35.

27 Tahir Bey, 13 Ağustos 1919'da Adapazarı kaymakamlığına tayin edildi. Heyet-i Temsiliye kararlarının uygulanmasında, Bekir ve Hikmet olaylarının önlenmesinde dirayetli davranarak, Atatürk'ün güvenini kazandı. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgaliyle birlikte Tahir Bey ağır bir sorumluluk altına girdi. Çünkü Adapazarı'nda artık Kuva-yı Milliyeciler, İstanbul Hükümeti ajanları ve İngilizler arasındaki mücadele şiddetlendi ve Anadolu'ya geçenler de burayı kullanmaya başladı bu yüzden bölgede olaylar arttı. Tahir Bey karışıklıkların devam ettiği bu günlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne mebus seçilerek Adapazarı'ndan ayrıldı. (Çam *Milli Mücadele'de...*, s. 31.) Ancak o Bayezid Mutasarrıflığını tercih etti. Yani 27 Aralık 1920'de istifa ederek Bayezid'e gitti. (Özel, *Kocaeli...*, s. 183.)

28 Burada bahsedilen binbaşı muhtemelen tek başına değildi emrinde bir askerî ve jandarma müfrezesi vardı. (Özel, *Kocaeli...*, s. 37.) İzmit'ten gönderilen bu binbaşı Hafız Bey adı ile anılıyordu. Emekli Binbaşı Hafız Bey, Kâzım ve Sefer Beylerle birlikte Kaymakam Tahir Bey'in yanında yer aldı. Zaten onları gören asilerden birçoğu hemen dağılmak zorunda kaldı. (Konukçu, "Heyet-i Temsiliye ...", s. 230.)

29 Atatürk'ün Nutuk'ta "Lütfiye" olarak ifade ettiği bu köy bazı kaynaklarda "Çarha ya da Çarka Köyü" olarak geçmektedir. Hatta bazı kaynaklarda asilerle buluşmanın Lütfiye Köyü yakınındaki Çarka Köyü'nde gerçekleştiği de ifade edilmektedir. (Çam, *Milli Mücadele'de...*, s. 225; Özel, *Kocaeli...*, s. 35.) Zeynep Korkmaz, Nutuk'u sadeleştirirken Lütfiye Köyü'nün

köyde karşılaştılar. Bu başıbozuk gruba hareketlerinin sebebi soruldu. Verdikleri cevapta Padişah Hazretlerinin hayatta ve yüce hilâfet makamlarında olup olmadığını öğrenmek için Adapazarı'na makine başına gelmek istediklerini ve Mustafa Kemal Paşa'yı, Padişah yerine koyamayacaklarını söylediler. Bu kişilerin İstanbul'dan yönlendirildikleri de kesindi. Bu yüzden İzmit'teki Tümen Komutanı, Adapazarı üzerine bir müfreze gönderecekti. Ali Fuat Paşa da Düzce üzerine bir miktar kuvvet sevk edecekti. Bu arada Bekir ve yoldaşlarının durumu ve maksatları hakkında İzmit'teki Tümen Komutanı'na, ona karşı sert tedbirler alması hususunda Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey'e ve gelişmeler hakkında tedbirler alınması dileği ile Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya bilgi verilip isteklerde bulunuldu. Bu sırada İzmit'ten giden ve olay yerinde takviye edilen milli ve askerî bir müfreze çok sayıda toplanmış ve toplanmakta olan fesatçıları dağıttı. Tahsildar Beslân ve kardeşi Hasan Çavuş ele geçirildi. Asıl özel direktif ve para ile bir hafta önce İstanbul'dan gelen Bekir ise kaçtı.³⁰

Atatürk, kendisini hedef alan bu olayı unutmadı ve bu gelişmeleri Nutuk'ta anlatırken İzmit'ten bahsetti. İzmit'ten gönderilen bir binbaşının bu olayın önlenmesindeki katkısını hatırlattı ve böylece İzmit bir kez daha Nutuk'ta geçmiş oldu.

Bolu'daki Güvensizliğe İzmit'ten Müdahale

Atatürk'e göre 1919 yılı Kasımında, Bolu bölgesinde güvensizlik gittikçe artıyordu. İzmit'te Asım Bey'den³¹ sonra 1'inci Tümen komutanı olan Rüştü Bey'e³² bu konuda direktif verildi.³³

Atatürk bu emriyle Bolu ve civarında güvenliğin sağlanmasına çalıştı. Bu konuda yine İzmit'te bulunan tümenden istifade etmeyi düşündü. Bu da İzmit'in ve İzmit'teki tümenin bölgede düzenin sağlanması açısından ne kadar önemli olduğunun göstergesidir.

İzmit'te Oynanan Oyunlar ve Bu Oyunlara Karşı Alınan Tedbirler

Atatürk her ne kadar bölgede düzenin sağlanmasına çalışsa da İtilâf Devletleri ve onlarla işbirliği içindeki İstanbul Hükümeti ve Milli Mücadele aleyhtarları aynı fikirde değillerdi. Onlar elbirliği ile bölgede huzursuzluğu ve karışıklığı özlüyorlardı. Bu durum Atatürk'ün gözünden kaçmıyor ve buna karşılık tedbirler almaya çalışıyordu. İç ve dış düşmanlar bir araya gelmiş işbirliği yapıyorlardı. İşte bu konuda da kritik ve hassas bir bölge olarak İzmit'in adı gündeme geldi ve Atatürk, İzmit ve çevresinde tedbirler alma lüzumunu hissetti ve durumun öneminden dolayı bu gelişmeleri unutmadı ve Nutuk'ta da dile getirdi.

Milli Mücadele'nin başlarında bir araya gelerek anlaşmış bulunan ortak iç ve dış düşmanların uygulamaya çalıştıkları planın önemli bir noktasının ülkede güvensizlik olduğunu ve Hristiyan azınlıklara saldırılarda bulunulduğunu çeşitli delil ve olaylarla dünya kamuoyuna ispat etmek olduğunu söyleyen Atatürk'e göre bu planın gerçekleşmesi için bir takım çeteler kuruldu. Bu çeteler özellikle Hristiyan halk üzerine saldırdı ve onların işledikleri cinayetler milli teşkilata yüklenmeye çalışıldı. Bu gelişmeler az çok memleketin her tarafında görülmeye başlamakla birlikte en önemli gelişme ve faaliyet İstanbul'a yakınlığı dolayısıyla Biga, Balıkesir ve özellikle İzmit, Adapazarı ve Bolu bölgelerinde görüldü. Atatürk'ün böyle bir ortamda özellikle İstanbul'a yakın olan İzmit³⁴ bölgesinde

adını "Lâtife" olarak almıştır. (Bkz. Atatürk, *Nutuk...*, s. 176.)

30 Atatürk, *Nutuk...*, s. 176, 177.

31 Bazı kaynaklara göre, 1'inci Tümenin İzmit'te bulunduğu süre içinde komutanlığını yapanlardan Mustafa Asım Bey, Milli Mücadele yanlısı bir askerdir. (Özel, *Kocaeli...*, s. 8.)

32 Rüştü Bey, Milli Mücadeleye gönülden bağlı idi. Ancak azim ve iradeden yoksundu. Bir gün İngilizler tarafından tutularak İstanbul'a götürüldü. (Özel, *Kocaeli...*, s. 8.) Rüştü Bey zaman zaman tümenin vekaletini Fevzi Bey'e bırakmıştır. (Konukçu, "Heyet-i Temsiliye ...", s. 229.)

33 Atatürk, *Nutuk...*, s. 212.

34 Atatürk, Milli Mücadele'de İzmit'e çok önem vermiştir. İzmit'i tamamen kazanıp orada bir hareket üssü yapmak

uygulamayı düşündüğü tedbir, orada silahlı milli müfrezeler kurmak ve o bölgede kendilerine güvenilir komutan ve subayların bu milli müfrezelere yapacakları yardım ve desteklerle hain çetelerin peşine düşerek kötülüklerine ve varlıklarına son vermektir.³⁵

Yahya Kaptan Meselesi

Yukarıda bahsedilen hedefler doğrultusunda Atatürk tarafından oluşturulabilen milli müfrezelerin en önemlisi ve en kuvvetlisi Yahya Kaptan Müfrezesi idi. Atatürk'e göre Yahya Kaptan,³⁶ fedakâr bir vatanseverdi. O, İzmit'teki Kuva-yı Milliye teşkilatı tarafından kendisine tavsiye edilmişti.³⁷ Atatürk de ona bulunduğu bölgede güçlü bir teşkilat oluşturmasını ve Adapazarı Kaymakamı Tahir Bey vasıtasıyla da kendisiyle irtibat kurmasını emretti. Yahya Kaptan aldığı bu emir üzerine, teşkilât kurdu ve aylarca İstanbul ile ilişkisi bulunan çevrelerde hain çetelerin faaliyetlerine engel oldu.³⁸ Ancak, Yahya Kaptan'ın İzmit'te Tavşancıl Köyü'nde şehit edilmesi Atatürk'ü üzdü ve unutamadığı olaylardan biri oldu. Dolayısıyla Nutuk'ta bu konuyu ele aldı ve bu vesileyle yine İzmit'ten bahsetti. Atatürk'e göre olay şöyle gerçekleşti:

24 Kasım 1919 tarihinde Atatürk, Kartal Merkezi'nden bir telgraf aldı. Bu telgrafta Yahya Kaptan'ın köy içinde suçsuz adam öldürmek, nahiye müdürünü herkesin önünde dövmek ve köylerde yağma yapmak suçlarından dolayı hükümete teslim edilmesi gerektiği vurgulanarak, Atatürk'ün bu konuda emirlerinin beklendiği ifade ediliyordu. Telgrafi yazan kişi kendisini "Kartal Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliye Başkanı Binbaşı Ahmet Necati" diye tanıyordu. Bu ifadeler Atatürk'ü tereddüte düşürdü. Çünkü ona göre askerlerin ve devlet adamlarının, açıktan açığa Kuva-yı Milliye Teşkilâtı Şubelerinin başkanlıklarını almaları usulden değildi. Kuva-yı Milliye'nin teşkilât tüzüğüne bilmesi gereken şube başkanlarının Heyet-i Temsiliye'nin yalnız bir tek heyet olduğunu, her yerde birer Heyet-i Temsiliye bulunamayacağını bilmesi gerekirdi.³⁹

Atatürk bu telgraf üzerine 25 Kasım 1919 tarihinde İzmit'te bulunan 1'inci Tümen Komutanı Rüştü Bey'e bir telgraf yazdı. Bu telgrafta, Yahya Kaptan'ın suçlandığını ve hükümete tesliminin istendiğini belirtti. Onun başından beri Milli Mücadele'de büyük yararlılıklar göstermiş bir kişi olduğunu, memleketin bu bunalımlı günlerinde hükümete tesliminin asla uygun olmadığını söyledi. Ancak hükümetin otoritesi de dikkate alınarak Yahya Kaptan'ın şu aralık kanuni kovuşturmadan kurtarılması şeklinde bir çözüm bulunmasını ve sonucun bildirilmesini istedi.⁴⁰

26 Kasım 1919 günü ise Yahya Kaptan, "Gebze İlçesi Milis Komutanı Yahya" unvanıyla Atatürk'e bir telgraf gönderdi. O da Binbaşı Necati Bey'i suçlayarak onun hakkında soruşturma açılmasını emretmesi hususunda millet adına Atatürk'ten ricada bulundu.⁴¹

İzmit'teki Tümen Komutanı Rüştü Bey, Atatürk'ün kendisinden istediği araştırmayı yaparak şu sonuçlara ulaştı:

istediklerini, Trabzon ve Bursa da kazanıldıktan sonra Milli Hareketi İzmit'ten Üsküdar'a hatta Kadıköy'e kadar filen ve fikren sokmak niyetinde olduklarını Kâzım Karabekir'e bildirmiştir. (Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, s. 140; Çam, *Millî Mücadele'de...*, s. 215.)

35 Atatürk, *Nutuk...*, s. 212, 213.

36 Yahya Kaptan, Milli Mücadele'nin en kritik anında ve yöresinde görev yapmış Kuva-yı Milliyecilerden biridir. Darıca, Derince, Hereke, Molla Fenari, Tavşancıl ve İzmit onun faaliyette bulunduğu yerlerdir. O, 1913'te Makedonya'dan İstanbul'a gelmiştir. Köprülülü ya da Tikveşli olduğu söylenmektedir. Uzun süre İttihat ve Terakki safına katılmış ve onların politikasını takip etmiştir. Balkan ve Irak Cephelerinde çarpıştığı bilinmektedir. Kendisi cepheden döndükten sonra Tavşancıl'a yerleşmiştir. Mütarekede çete teşkil ederek Rum çetelerine karşı büyük bir mücadele başlatmıştır. İstanbul'a çok yakın bir yerde, Gebze'de Kuva-yı Milliye'nin sözcülüğünü yapmıştır. (Konukçu, "Heyet-i Temsiliye ...", s. 232; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, İstanbul 1991, C.I, s. 137.)

37 Çam, *Millî Mücadele'de...*, s. 228.

38 Atatürk, *Nutuk...*, s. 214.

39 Atatürk, *Nutuk...*, s. 214.

40 Atatürk, *Nutuk...*, s. 214, 215.

41 Atatürk, *Nutuk...*, s. 215.

-Yahya Kaptan adam öldürme, bucağın müdürünü dövme gibi suçlar işlememiştir.

-Binbaşı Necati denilen zat kendi şahsi çıkarlarını yürütmek için Yahya Kaptan'ı öldürmek istemiştir.

-Binbaşı Necati Bey, Maltepe Atış Okulu'nda görevli bir memurdur. Kendisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı sıfatını takınarak, Kuva-yı Milliye adına başına topladığı Arnavut Küçükaslan çetesiyle etrafı soydurmaktadır.

-Gebze Jandarma Yüzbaşısı Nail Efendi⁴² de onunla işbirliği yapmaktadır.

-Darıca Rum bekçilerinin öldürülmesi ve Stelianos adında bir zengin'in rehin alınması ve fidye istenmesi eylemleri aynı çete tarafından yapılmıştır.

-Bu gibi bayağılıklara yanaşmayan ve bölgesinde düzen kurmaya çalışan Yahya Kaptan'a bu çete mensupları tarafından asılsız suçlamalarda bulunulmuş ve kendisi ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

-Yahya Kaptan'ın hayati tehlikesi bulunmaktadır. Bu yüzden kendisi ve adamlarında bulunan silah ve cephaneyi teslim ederek bölgeden ayrılmak isteğini iletmış ancak bu isteği tarafımızdan kabul edilmemiştir.

-Zaten muvazzaf bir subay olan Necati Efendi⁴³ ve Nail Efendilerin İstanbul ile görüşülmek suretiyle başka yerlere gönderilmeleri zaruridir.⁴⁴

Atatürk, İzmit 1'inci Tümen Komutanı Rüştü Bey'in verdiği bilgilerden uzun uzadıya bahsederek, 8 Aralık 1919 günü durumu Harbiye Nazırı Cemal Paşa'ya bildirdi. Ayrıca Cemal Paşa'ya yapılan başvuruyu ve işin takibini İstanbul'daki Kuva-yı Milliye teşkilatı liderlerine de duyurdu.⁴⁵

Yaklaşık on dokuz gün sonra 27 Aralık 1919 tarihli ve altında Vasıf,⁴⁶ dışında Albay Şevket Bey⁴⁷ imzasını taşıyan şifreli bir telgrafla Atatürk'e cevap verildi. Söz konusu telgrafta şu bilgiler yer alıyordu:

-Güvensizlik ve huzursuzluğun başlıca sorumluları Yahya Kaptan ile arkadaşı Karaaslan ve Alemdağ'ında eşkıyalık yapan Sadık çeteleridir.

-Yahya Kaptan bir hayduttur.

-Yahya Kaptan, Küçükaslan çetesinin itibarını hazmedememektedir, suçlarını örtbas etmeye çalışmaktadır.

-Yüzbaşı Nail, Yahya'nın aleyhindedir.

-Necati Bey, düşmüş olan eski hükümet zamanında Kartal İlçesi'ne başkan seçilerek Kuva-yı Milliye adına merkezle ilgisini kesmiş ve milli teşkilatı kuvvetlendirmiştir. O, Yeniköy Rumlarının taşkınlıkları üzerine Küçükaslan çetesini dolaştırmaya başlamış ve tarafımızdan da kendisine para verilmiştir.

-Yahya Kaptan her şeyi sonuçsuz bırakmak için manevra yapmaktadır.

-Binbaşı Necati, biraz idaresiz ise de cezayı hak etmemiştir.

42 Gebze Jandarma Komutanı Yüzbaşı Nail Bey, ilk zamanlar Yahya Kaptan'ın oturduğu eve jandarma telefonu çektirmişti. Bütün karakollara da ona hürmet etmelerini bildirmişti. Böylece bölgede daha İzmir'in işgalinden önce ilk milli silahlı kuvvetin çekirdeği oluşmuştu. Yahya Kaptan'ın kısa sürede kazandığı ün ve sahip olduğu güç başlangıçta kendisine yardım eden Yüzbaşı Nail Bey'i kıskandırmış ve aralarında bir düşmanlık ve rekabet başlamıştır. Bu anlaşmazlık ittihatçı bir subay olan Nail Bey'in şahsında aynı çizgideki Kara Vasıf Bey, Albay Şevket, Binbaşı Ahmet Necati gibi isimlerin de Yahya Kaptan'a düşman olmalarına sebep olmuştur. (Özel, *Kocaeli...*, s. 18, 19.)

43 Rüştü Bey bu açıklamasında Necati Bey hakkında çelişkili bilgiler vermektedir. Önce Maltepe Atış Okulu'nda görevli bir memur derken sonra muvazzaf subay olduğunu söylemektedir.

44 Atatürk, *Nutuk...*, s. 215, 216.

45 Atatürk, *Nutuk...*, s. 216.

46 Albay Kara Vasıf namıyla anılan Vasıf Bey, Karakol Cemiyeti'nin kurucularından biridir. (Özel, *Kocaeli...*, s. 15.)

47 Albay Şevket Bey, Çanakkale Mevki-i Müstahkem Komutanı idi. (Özel, *Kocaeli...*, s. 19.)

-Gebze kaymakamı bir an önce başka bir yere alınarak Rum ve Ermeni entrikalarına son verdirilmelidir.⁴⁸

Bu bilgilerden bir kısmı bir kere daha Atatürk'ü tereddüte düşürdü. Zira Atatürk'ün Küçükaslan çetesi ve onun itibarlı olduğundan haberi yoktu. Bu çeteye Necati Bey vasıtasıyla para verdiği ise yalandı. Atatürk'e göre Yahya Kaptan, bizzat kendisinin verdiği direktif gereğince, düşman çetelerini yok etmeye ve hiç olmazsa, onların, Hristiyan halka saldırarak düşmanın maksadını gerçekleştirmeye yönelmiş olan bütün teşebbüslerini başarısız kılmaya çalışmıştır.⁴⁹

Atatürk, kendisine verilen bilgilerin kendi kanaatiyle uyuşmadığını görünce İzmit 1'inci Tümen Komutanı Rüştü Bey'den bir kere daha güvenilir bir araştırma yaptırmasını istedi.⁵⁰

Rüştü Bey, Atatürk'e gönderdiği ikinci cevapta da şu tespitlerde bulundu:

-Yahya Kaptan hakkında yapılan soruşturma onun lehinde çıkmıştır. Ancak kendisi cahil olduğundan, hizmet ediyorum zannıyla bazı şeyler yapmış olabilir. Büyük ve Küçükaslanlar zaten eşkiyadır.⁵¹

Rüştü Bey, Yahya Kaptan hakkında herkesten çok şikâyet etmesi beklenen Gebze Kaymakamının da bu konuda şu tespitleri olduğunu Atatürk'e bildirdi:

-Dövüldüğü söylenen Bucak Müdürü Burhaneddin Bey, böyle bir şey olmadığını yazılı olarak bildirmiştir.

-Yahya Kaptan'ın yakalanması hakkında bir tebligat bile yoktur.

-Küçük Aslan çetesi öteden beri Yahya Kaptan'a düşmanlık beslemektedir.

-Yüzbaşı Nail Bey öteden beri Yahya Kaptan'ın aleyhindedir.

-Yahya Kaptan Kuva-yı Milliye Teşkilatını kurduğu sırada Yüzbaşı Nail Bey onu Gebze'den uzaklaştırmaya çalışmıştır.

-Yahya Kaptan'a atfedilen cinayetler Kuva-yı Milliye'yi kirletmek ve Yahya Bey'i lekelemek düşünce ve maksadını taşımaktadır.

-Necati Bey, Nail Bey ve Küçükaslan çetesi Yahya Kaptan hakkında suçlama ve tertiplere başvurmuşlardır.

-Yahya Kaptan⁵² kendisine karşı çıkan ve düşman olan Küçükaslan çetesi gibi köyleri yağmalamaya ve Hristiyanları öldürüp yok etmeye izin vermemiştir. Kendi emrinde bulunan Büyükaslan Bey çetesi tarafından bazı uygunsuzluklar yapıldığında, derhal bunları önleme yoluna gitmiştir. Milli bir gaye olan vatanın bağımsızlığı ve kurtuluşu için disiplin ve güvenliğin korunmasına hizmet etmiştir.⁵³

Bu tespitler daha Atatürk'e ulaşmadan önce Yahya Kaptanla ilgili bir haber geldi. Bu haberde İstanbul'dan gelen bir askeri birliğin Tavşancıl'da Yahya Kaptan'ın etrafını sardığı söyleniyordu. Bu haber üzerine Atatürk 7 Ocak 1920 tarihli bir şifre ile İzmit'teki 1'inci Tümen Komutanlığından durumu sordu. Bu haber doğru ise İstanbul'dan geldiği söylenen

48 Atatürk, *Nutuk...*, s. 216, 217.

49 Atatürk, *Nutuk...*, s. 217.

50 Atatürk, *Nutuk...*, s. 217.

51 Atatürk, *Nutuk...*, s. 217, 218.

52 Yahya Kaptan'ın direkt Heyet-i Temsiliye'den emir alması bölgede daha önce teşkilatlanan Karakol Cemiyeti taraftarlarını endişelendirdi. Bunlar Yahya Kaptan aleyhine döndüler. Karakol Cemiyeti de Anadolu'da söz sahibi olmak istiyor ve Mebusan Meclisi seçimlerinde etkili olmaya çalışıyordu. Ancak Heyet-i Temsiliye buna karşı idi. Yahya Kaptan, Heyet-i Temsiliye emrinde olduğu için önceden onu destekleyenler sonradan aleyhinde faaliyete başladılar. Yahya Kaptan'ın faaliyetleri İstanbul Hükümetine şikâyet edildi. Yahya Kaptan'ın bölgede en büyük güç haline gelmesi ve Kuva-yı Milliye'nin burada Rum çetelerini ortadan kaldırması İstanbul'daki işgalci güçleri ve özellikle İngilizleri tedirgin etti. İngilizler kendileri için büyük bir tehlike olarak gördükleri Yahya Kaptan'ın yakalanması için hükümete baskı yaptılar. (Sofuoğlu, *Kuva-yı Milliye...*, s. 249.)

53 Atatürk, *Nutuk...*, s. 218, 219.

birlik komutanına Yahya Kaptan'ın kendi adamları olduğunun bildirilmesini, eğer bir kusur ve kabahati varsa kendilerinin gereğini yapacağını, Yahya Kaptan'ın sarılmasına ve tutuklanmasına hiçbir şekilde razı olmadıklarının söylenmesini istedi.⁵⁴

Atatürk 7 Ocak 1920'de kendisine yazılmış olan iki telgrafi 8 Ocak 1920'de aldı. Bu telgraflardan biri İzmit'ten "1'inci Tümen Komutanı Vekili" imzasıyla Fevzi Bey'den geliyordu. Fevzi Bey, bu gece iki bin kişilik bir kuvvetin Tavşancıl'a çıkarak Kuva-yı Milliye Komutanı Yahya Bey'i çevirdiğini söylüyor, yapılacak işlemin ne olduğunu soruyordu. Diğer telgraf ise Düzce'de bulunan asıl Tümen Komutanı'ndan geliyordu. Tümen Komutanı Rüştü Bey, merkezde bulunan vekilinden aldığı aynı bilgileri veriyordu.⁵⁵

Tümen Komutanı Vekili Fevzi Bey, Atatürk'ün 7 Ocak 1920 tarihli telgrafına ise 7/8 Ocak 1920 tarihli telgrafla cevap vererek, Yahya Kaptan'ın daha ele geçmediğini, Kuva-yı Milliye ile İstanbul'dan gelen müfreze arasında çatışma ihtimalinin bulunduğunu ve gelen müfreze komutanına durumun izah edileceğini bildirdi.⁵⁶

Atatürk telgraf başında bu sorunu İstanbul nezdinde yaptığı girişimlerle çözmeye çalışırken 6 Ocak 1920 gecesi sabaha karşı Jandarma Genel Komutan Yardımcısı Hilmi Bey ve Üsküdar Jandarma Komutanı Nazmi Bey komutasında dört subay, elli jandarma ve Yüzbaşı Nahit Efendi komutasında, İstanbul Muhafız Alayı'ndan doksan asker Bandırma Vapuruna bindirilerek Hereke'ye götürüldü. Durumun anlaşılmasını için vapurun ışıkları da söndürüldü. Sabah erkenden Hereke'ye çıkan müfreze, Tavşancıl'ı kuşattı. Birçok eve baskın düzenlendi. Köy ihtiyar heyeti bir araya toplanarak vatan haini olan Yahya'yı teslim etmeleri ya da yerini söylemeleri istendi. Aksi takdirde köyün yakılacağı tehdidinde bulunuldu. Köy ihtiyar heyeti Yahya Kaptan'ın iki gündür köyde olmadığını ve nerede olduğunu da bilmediklerini söyledi. Tavşancıl'da⁵⁷ bu yaşananları o tarihlerde milletvekili olarak İstanbul'da bulunan Atatürk'ün Yaveri Cevat Bey, 10 Ocak 1920 tarihli telgrafla Atatürk'e bildirdi.⁵⁸ Cevat Bey ayrıca Yahya'nın sağ olarak ele geçirilemeyeceğini ancak onun öldürülmesinden sonra Marmara Bölgesine hâkim olan ve her gün İngilizler ve Fransızlar tarafından silahlandırılan Rumların ve İstanbul'daki rezillerin başarıya ulaşacağını söyledi. Ayrıca Kuva-yı Milliye adını taşımakta olan Yahya'nın ortadan kaldırılmasının İzmit, Adapazarı ve İstanbul dolaylarında düşman adına birçok fesat çetelerinin doğmasına sebep olacağına dikkat çekti. Bu tür gelişmelerin önlenmesi için Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın işe el koymasıyla Yahya'nın da ad değiştirerek daha önce de ifade edildiği gibi serbest bırakılmasının sağlanması için gerekenlere emir vermesini Atatürk'ten rica etti.⁵⁹

Cevat Bey'in telgrafının Harbiye şifresi ve Cemal Paşa imzasıyla kapatılmış olmasına rağmen, içinde Cemal Paşa'nın işe el koymasıyla Yahya Kaptan'ın kurtarılması çaresinin bulunması gibi ifadeler Atatürk'ün dikkatini çekti. Atatürk'e göre Cemal Paşa, Cevat Bey'in telgrafını okumaya gerek duymadan kendi şifresi ve imzası ile çekilmesine müsaade etmiştir. Çünkü Yahya'yı takip ettiren Cemal Paşa'dır.⁶⁰

Yahya Kaptan'ın yapılan iki çarpışmadan sonra ölü olarak ele geçirildiği İzmit Tümen Komutanı Vekili tarafından gönderilen 9 ve 10 Ocak 1920⁶¹ tarihli telgraflarla Atatürk'e bildirildi. Daha sonra yapılan araştırma sonunda Yahya Kaptan'ın teslim olduktan sonra, köy dışında kesici bir aletle öldürüldüğü ve kafatasının olmadığı öğrenildi. Atatürk bu

54 Atatürk, *Nutuk...*, s. 219.

55 Atatürk, *Nutuk...*, s. 219, 220.

56 Atatürk, *Nutuk...*, s. 220.

57 Yahya Kaptan'ın Tavşancıl Köyü'nde çatışma sonucu ölü ele geçirildiği bazı kaynaklarda ifade edilmektedir. (Çam, *Milli Mücadele'de...*, s. 228, 229.

58 Cevat Bey, bu telgrafi çektiğinde muhtemelen Yahya Kaptan'ın şehit edildiğini bilmiyordu. Zira Yahya Kaptan 8 Ocak 1920 günü şehit edilmiştir. (Özel, *Kocaeli...*, s. 18.)

59 Atatürk, *Nutuk...*, s. 220.

60 Atatürk, *Nutuk...*, s. 220.

61 Zeynep Korkmaz, *Nutuk'ta sadeleştirme yaparken burada "Ocak" yerine "Aralık" tabirini kullanmıştır ki arada yaklaşık bir yıllık zaman farkı ortaya çıkmaktadır. (Bkz. Atatürk, *Nutuk...*, s. 221.)*

gelişmeler üzerine İstanbul'daki Kuva-yı Milliye teşkilatına Albay Şevket Bey vasıtasıyla bir telgraf göndererek, Yahya Kaptan'ın öldürülmesinin sebepleriyle, teslim olduktan sonra kasten şehit edildiği anlaşıldığından, öldürülmesinde kimlerin elinin ve etkisinin bulunduğu öğrenilmesini istedi.⁶²

İstanbul'dan Kara Vasıf Bey tarafından verilen bilgiye göre Yahya Kaptan yakalanıp köy dışında bulunan karakola götürülürken çevreden on kadar eşkıyanın karakol üzerine ateş etmesi üzerine, kaçmaya çalışmış ve o sırada öldürülmüştür. Yahya Kaptan'ın Kuva-yı Milliye adına pek çok kötülükler yaptığı yaygın söylentisi özel ve resmi yoldan yapılan soruşturmalarda doğrulandığı için hükümet kovuşturmayaya karar vermiştir. Yahya Kaptan'ın geçici bir süre için gizlenerek Kuva-yı Milliye işlerine karışmaması ve kötülüğe cüret etmemesi, yanında bulunan kaçak er ve jandarmaları geri göndermesi şartıyla kovuşturma yapılmayacağı belirtilmiş, bu hususu izah etmek için Gebze'ye özel bir memur da gönderilmiştir. Bu sırada hükümet, birden bire gizlice asker göndermiş, yalnız Yahya Kaptan'ı ele geçirmek istediğini ilan etmiş ve arz edilen durum meydana gelmiştir.⁶³

Bu açıklamalar Atatürk'ü tatmin etmedi. Zira ona göre bu bir suikast idi. Bu açıklamada yer alan bahaneler de bu suikastı örtbas etmek için kullanılan bir formüldü. Atatürk birlikte çalıştıkları ve duruma hâkim olduklarını iddia eden Kuva-yı Milliye teşkilat başkanlarının hükümetin bu icraatından haberdar olamamasını hazmedemedi ve Yahya Kaptan'ın yaygın söylenti derecesine vardıgı belirtilen kötülüklerinin neler olduğunu sordu.⁶⁴

Kara Vasıf Bey, Atatürk'ün bu sorusuna cevap verirken Yahya Kaptan'ın hiç kimseyi dinlememesi, Kuva-yı Milliye adına açıktan açığa zulüm ve eşkıyalık yapması, eşkıyayı gizlemesi, kendisine gösterilen yere gitmemesi ve çevreden yapılan şikâyetler üzerine öldürüldüğünü yazarak hükümetin kendilerinden habersiz olarak bu işi gerçekleştirdiğini ifade etti.⁶⁵

Atatürk, Yahya Kaptan'ın öldürülmesini de öldürülme gerekçelerini de kabul etmedi. Ona çok büyük iltifatlarda bulunarak onun hakkındaki düşüncelerini şöyle dile getirdi:

“Saygıdeğer Efendiler, telgrafın ikinci maddesindeki, Yahya Kaptan'ın hiç kimseyi dinlememesinin, öldürülmesine sebep olarak gösterilmesi asla doğru olamaz.

Merhum şehit, beni dinliyordu, benden emir alıyordu. Verdiğim emre göre hareket ediyordu. Başka bir makama veya şahıslara bağlı olduğunu, onlardan emir alması gerektiğini kendisine emretmemiştim. Bu sebeple, İstanbul'dan her önüne gelenden, Dâhiliye Nazırı'ndan, Jandarma Komutanı hain Kemal Paşa'dan verilen emirleri dinlememesi zaten bizim istediğimiz şeydi.

Kuva-yı Milliye adına eşkıyalık ve zulüm yapanın da kendisi olmayıp, Küçükaslan çetesi gibi, haince bir maksatla kuruldukları belgelere dayanılarak anlaşılmış bulunan çeteler idi. Yahya'nın bunların eşkıyalıklarını önlemeye çalıştığı da sözlerine güvenilmesi gereken kimselerin soruşturmalarıyla kesinleşmiş bir durumdur.”⁶⁶

Atatürk'ün bu düşüncelerinde haklı olduğunu gösterircesine Gebze Müdafaa-i Hukuk Heyeti Başkanı Hacı Ali,⁶⁷ Gebze Kaymakamı ve 1'inci Tümen Komutanı Vekili Fevzi Bey ve o tarihlerde İzmit bölgesinde Kuva-yı Milliye teşkilâtı ile uğraşan Milletvekili Sırrı Bey⁶⁸ de Yahya Kaptanla ilgili olarak şu tespitlerde bulunmuşlardır:

62 Atatürk, *Nutuk...*, s. 221.

63 Atatürk, *Nutuk...*, s. 221.

64 Atatürk, *Nutuk...*, s. 222.

65 Atatürk, *Nutuk...*, s. 222.

66 Atatürk, *Nutuk...*, s. 222, 223.

67 İzmit'te ilk müdafaa-ı hukuk cemiyeti Hacı Ali Bey'in başkanlığında kurulmuştur. (Özel, *Kocaeli...*, s. 27)

68 Sırrı Bey, 1920 Mart'ında İstanbul'dan Kuva-yı Milliye'ye katılmak için Ankara'ya kaçtı. Adapazarı Kaymakamlığı ve Amasya Mutasarrıflığı görevlerinde bulundu. I. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin aktif üyelerinden biriydi. Pek çok önerge vererek Meclis çalışmalarına katıldı. (Özel, *Kocaeli...*, s. 184-188.)

-Gebze Kuva-yı Milliye Komutanı Yahya Bey iftiraya uğramıştır.

-Yahya Bey, İstanbul'dan gelen yüksek rütbeli subaylar komutasındaki iki bin kişilik kadar bir kuvvetle kuşatılmıştır.

-Yahya Bey vatani için çalışan bir kimsedir. Kendisine karşı yapılan bu işlem haksızlıktır.

-Yahya Kaptan bir şehittir.

-İstanbul girişinde teşkilatlanmış bulunması, Kuva-yı Milliye'ye karşı cephe almış olan kişileri yıldırıldığından dolayı ortadan kaldırılmıştır.

-İzmit Sancağı eşkıya yüzünden tedirgin iken yerinden kımıldamayan, İzmit'te huzur, güven ve asayiş sağlayamayan Alay Komutanı Hikmet Bey,⁶⁹ yanına aldığı jandarma kuvvetleriyle bizzat yola çıkmış ve sonunda Yahya Kaptan'ın öldürülmesini sağlamıştır.⁷⁰

-Yahya Kaptan'ın ölümü Kuva-yı Milliye'ye ağır bir darbedir.

-Onun ölümüyle Gebze Kuva-yı Milliyesi başsız kalmıştır.

-Çevrede bütün Kuva-yı Milliye'nin dayanağı olarak bilinen Yahya Kaptan'ın bu şekilde ortadan kaldırılmış olması Gebze ve çevresinde korkuya neden olmuştur.

-Yahya'nın öldürülmesi, İstanbul Hükümeti'nin Kuva-yı Milliye'ye karşı saldırgan tavrının delilidir.

-Yahya Kaptan'ın öldürülmesi yabancıları da cesaretlendirecek ve onların gözünde de Kuva-yı Milliye'yi değersiz ve yenilebilir gösterecektir.

-Yahya Kaptan'dan sonra bölgede oluşan otorite boşluğunun giderilmesi için gereken tedbirler alınmalıdır.

-İzmit Sancağı'na önem verilmeli, önem verildiğini gösterecek fiili adımlar atılmalıdır.⁷¹

Yahya Kaptan'ın şehit edilmesi ile ilgili olarak Rauf Bey (Orbay) de Atatürk'e bir telgraf göndererek onun teslim olduktan sonra öldürüldüğüne dikkat çekmiş, otopsi yapıldığını söylemiş ayrıca kanuni kovuşturma başlatıldığını bildirmiştir.⁷²

Atatürk'e göre artık Yahya Kaptan'ın öldürüldüğü açık bir gerçektir. Onu öldürtmüş olan hükümetin kovuşturma yapması katillerin ortaya çıkmasını önlemek demektir. İstanbul Hükümeti⁷³ ve İstanbul'daki Kuva-yı Milliye Teşkilatı'nın başkanları böylesine çirkin bir cinayetin işlenmesine vasıta olmuştur. Bu olayla ilgili iki önemli husus vardır. Bunlardan biri Sait Molla'nın⁷⁴ da üyesi bulunduğu gizli örgüt ve Gebze-Kartal bölgelerinde bu örgüte bağlı gizli çetelerin oynadıkları rol ile yaptıkları çirkinlikleri Kuva-yı Milliye'ye yüklemeleri ve bazı vatansever geçinen kimseleri kandırmada başarılı olmalarıdır. İkinci bir husus ise Kuva-yı Milliye'nin İstanbul'daki başkanlarının Heyet-i Temsiliye'nin uyarılarına rağmen kendi akıl ve tedbirlerini üstün görmeleri, hareket serbestliklerine engel olunmasını haysiyet meselesi yaparak sinirlenmeleri ve bu sakat duygunun etkisiyle aldatılmış olmalarıdır.⁷⁵

69 İzmit Jandarma Komutanı Hikmet Bey, Dâhiliye Nazırı Adil Bey'e sadık kalmış ve Kuva-yı Milliye aleyhine çalışmalar yapmıştır. (Özel, *Kocaeli...*, s. 30.)

70 Bazı kaynaklara göre de Yahya Kaptan, İstanbul Jandarma Dairesinin yaptığı bir planla şehit edilmiştir. (Kâzım Özalp, *Millî Mücadele 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 88.)

71 Atatürk, *Nutuk...*, s. 223, 224.

72 Atatürk, *Nutuk...*, s. 225.

73 İstanbul Hükümeti'nin Yahya Kaptan'ı öldürtme olayında İstanbul'daki işgalci güçlerin özellikle de İngilizlerin baskısı olduğu da bilinmektedir. Çünkü Yahya Kaptan'ın faaliyetleri İngilizlerin Kocaeli Yarımadasındaki doğal müttefiki Rum çetelerinin ortadan kaldırılmasını sağlamıştır. Bu da İngilizlerin işine gelmemiştir. (Özel, *Kocaeli...*, s. 21, 22)

74 Sait Molla, Millî Mücadele aleyhinde çalışmıştır. İngiliz Rahip Frew'e yazdığı mektuplar ve Adapazarı'na ayaklanma için para gönderdiği bilinmektedir. (Sofuoğlu, *Kuva-yı Milliye...*, s. 215.)

75 Atatürk, *Nutuk...*, s. 225.

Atatürk, Yahya Kaptan olayı ile ilgili olarak Nutuk'ta yaptığı açıklamalara Kaptan'ın eşi Şevket Hanımın kendisine gönderdiği telgrafı okuyarak son vermiştir. Bu telgrafta Şevket Hanım,⁷⁶ eşi Yahya'nın sırf Atatürk'e olan ilgisi dolayısıyla şehit edildiğini, iki yetimle perişan bir halde ortada kaldığını ve yardıma muhtaç bir hale geldiğini ifade etmiştir.⁷⁷

Görüldüğü gibi Atatürk, İzmit'le ilgili konular içinde en çok Yahya Kaptan meselesine yer vermiş ve en uzun onu anlatmış neredeyse bütün detayları vermiştir. Bu da konuya gerçekten büyük önem verdiğinin ve onun ötesinde çok üzüldüğünün göstergesidir.

İç İsyanlar ve Hilâfet Ordusu

İzmit'in Nutuk'ta Atatürk'ün gündemine bir kere daha gelmesi iç isyanlar, Hilâfet Ordusu ve bu konularda yaşanan gelişmeler nedeniyle olmuştur.

Atatürk'e göre 1919 yılı içinde milli teşebbüslere karşı başlayan iç isyanlar hızlı bir şekilde ülkenin her tarafına yayıldı. Bandırma, Gönen, Susurluk, Kirmastı, Karacabey, Biga ve dolaylarında; İzmit, Adapazarı, Düzce, Hendek, Bolu, Gerede, Nallıhan, Beypazarı çevresinde; Bozkır'da; Konya, Ilgın, Kadınhan, Karaman, Çivril, Seydişehir, Beyşehir, Koçhisar dolaylarında; Yozgat, Yenihan, Boğazlıyan, Zile, Erbaa, Çorum çevresinde; İmralı, Refahiye, Zara, Hafik ve Viranşehir dolaylarında alevlenen karışıklık ateşleri bütün memleketi sardı.⁷⁸

21 Eylül 1919 ve 16 Şubat 1920 tarihlerinde Balıkesir'in kuzeyinde başlayan birinci ve ikinci Anzavur⁷⁹ ayaklanmaları bastırıldıktan sonra 13 Nisan 1920'de Bolu ve Düzce dolaylarında da isyan çıktı. Bu isyan Beypazarı'na kadar yayıldı. Anzavur, 11 Mayıs 1920'de top ve makineli tüfeklerle donatılmış beş yüz kişilik bir kuvvetle üçüncü defa ortaya çıktı. Adapazarı ve Geyve civarlarında milli müfrezelere ve düzenli ordu birliklerine saldırdı. 20 Mayıs 1920 tarihinde, Geyve Boğazı yakınlarında yenildi ve kaçmak zorunda kaldı.⁸⁰

Atatürk'ün üzerinde durduğu diğer bir konu da Hilâfet Ordusu olmuştur. Ona göre İzmit'te⁸¹ Süleyman Şefik Paşa⁸² komutasında, Hilafet Ordusu adını taşıyan bir hain kuvvet yığınak yapıyordu.⁸³ Bunun bir kısım kuvveti de Bolu yakınlarında Kurmay Binbaşı Hayri Bey⁸⁴ komutasında asileri destekliyordu. Bu kuvvetle birlikte İstanbul'dan

76 Şevket Hanım ve çocuklarına Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 19.10.1922 tarihinde çıkarılan bir kanunla vatani hizmet tertibinden bin kuruş maaş bağlanmıştır. (Özel, *Kocaeli...*, s. 25)

77 Atatürk, *Nutuk...*, s. 226.

78 Atatürk, *Nutuk...*, s. 303.

79 Ahmet Anzavur, eski bir jandarma subayı idi. 22 Nisan 1919'da mutasarrıf vekili olarak İzmit'e tayin edildi ancak 15 Haziran 1919'da Balıkesir Mutasarrıflığına atandı. (Çam, *Milli Mücadele'de...*, s. 29; Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*, s. 323.)

80 Atatürk, *Nutuk...*, s. 304.

81 Kuva-yı İnzibatiye'nin kuruluşu tamamlanan 1'inci Alayı Binbaşı Hasan Tevfik komutasında 29 Nisan 1920'de İzmit'e gönderildi. Ancak 8 Mayıs 1920'de İzmit'te karaya çıkabilen bu Alayın mevcudu 66 subay ve 965 erdi. Bunlardan 12 subay ve 175 er, ileri emniyet göreviyle Sapanca'ya gönderildi, diğerleri İzmit'te kaldı. Kuva-yı İnzibatiye daha sonra gelenlerle birlikte İzmit'te üç alay halinde konuşlandı. Karargâhı bataklık alanda kurulmuştu. Bir tarafta İngilizlerin izin vermemesi diğer tarafta Kuva-yı Milliye korkusu buna sebep olmuştu. Komuta makamı ise İzmit açıklarında demirli bulunan Yavuz Zırhlısı'nda idi. Kuva-yı Milliye birlikleri karşısında tutunamayan Kuva-yı İnzibatiye 25 Haziran 1920'de feshedildi. (Özel, *Kocaeli...*, s. 92, 93, 99.)

82 Süleyman Şefik Paşa, 8 Nisan 1920 tarihli kararname gereğince kurulan, silahları İngilizlerin eli altındaki depolardan sağlanan ve Kuva-yı Milliye'yi yok etmek hedefini taşıyan Kuva-yı İnzibatiye Komutanlığına 29 Nisan 1920'de atandı. Daha önce Harbiye Nazırlığı da yapmış olan Şefik Paşa'ya "İzmit ve Havalisi Fevkalade Kumandanı" unvanı verildi. Fakat kısa bir süre sonra Ahmet Anzavur'un emir verici davranışları nedeniyle Süleyman Paşa, 21 Mayıs 1920'de bu görevinden istifa etti. İzmit ve Havalisi Fevkalade Komutanlığı lağvedildi ve yerine İzmit ve Havalisi Kolordu Komutanlığı kuruldu ve bu yeni makama eski 2 Numaralı Divan-ı Harp Başkanı Suphi Paşa atandı. (Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, s. 15, 50.) Bazı kaynaklarda Kuva-yı İnzibatiye'nin kuruluş nizamnamesinin 18 Nisan 1920'de yayımlandığı ifade edilmektedir. (Sofuoğlu, *Kuva-yı Milliye...*, s. 343.) Kuva-yı İnzibatiye, çıkarılan nizamnameneden anlaşıldığı kadarıyla Kuva-yı Milliye'yi etkisiz kılmak için kurulmuştur. (Tansel, *Mondros'tan...*, C. III, s. 108.)

83 Kuva-yı Milliye'yi etkisiz kılmak için oluşturulan Kuva-yı İnzibatiye için İzmit bir üs olarak kullanılmak istendi. (Darkot, "İzmit", s. 1253.)

84 14 Mayıs 1920 günü Bolu'ya ulaşan Binbaşı Hayri Bey, burada gönüllü kaydetmeye başladı ve bunun için İstanbul'dan para talebinde bulundu. (Çam, *Milli Mücadele'de...*, s. 97.)

gönderilmiş birçok subay da vardı. Hilâfet Ordusu'nun, Süleyman Şefik Paşa'dan sonra belli başlı komutanları, Süvari Tümgeneralı Suphi Paşa⁸⁵ ve Topçu Yarbaylardan Senai Bey'di.⁸⁶ İstanbul'da özel olarak kurulmuş bir kurmay heyeti de vardı. Bu heyetin başlıca komutanları da Kurmay Albay Refik ve Kurmay Yarbay Hayrettin Beylerdi.⁸⁷

Atatürk, Hilâfet Ordusu komutanlarından Suphi Paşa ile ilgili bir anısını da Nutuk'ta şöyle anlattı:

“Suphi Paşa'yı Selanik'ten tanırdım. Ben yüzbaşı (kolağası) iken o daha o zaman tümgeneral ve süvari tümeni komutanı idi. Aradaki rütbe farkına rağmen, çok yakın arkadaşlığımız vardı. Meşrutiyet'in ilanında, ilk defa İştîp dolaylarında Cumalı adında bir yerde süvari manevraları yaptırmıştı. Diğer bazı kurmaylar arasında beni de tatbikat ve manevrada bulunmak üzere Davet etmişti. Kendisi Almanya'da yetişmiş çok usta bir biniciydi. Fakat askerlik sanatını anlamış bir komutan değildi. Manevranın sonunda, ben, yetkim ve rütbem elvermediği halde, Paşa'yı bütün subayların önünde acı bir şekilde eleştirmiştim. Daha sonra 'Cumalı Ordugâhı' adlı küçük bir eser de yazmışım.⁸⁸ Suphi Paşa, gerek açıkça yaptığım bu eleştirilerden ve gerek yayınlanan bu eserimden dolayı pek üzüldü. Kendisinin itirafına göre, maneviyatı kırıldı. Fakat şahsen bana gücenmedi. Arkadaşlığımız devam etti. İşte Hilâfet Ordusu'na buldukları komutan bu Suphi Paşa'dır. Paşa, sonradan Ankara'ya geldi. Geziye çıkıyordum. İstasyonda büyük bir kalabalık içinde birbirimizle karşılaştık. Kendisine ilk sorum şu oldu: 'Paşam niçin Hilâfet Ordusu Komutanlığını kabul ettin?' Suphi Paşa, bir an bile duraklamadan: 'Size yenilmek için' cevabını verdi. Bu cevabı ile anlatmak istiyordu ki bu görevi özel bir maksatla kabul etmişti. Suphi Paşa, böyle bir duygu içinde bulunabilir. Fakat gerçekte, komutayı üstüne aldığı zaman kuvvetleri zaten yenilmiş bulunuyordu.’”⁸⁹

Atatürk'ün Nutuk'ta ifade ettiğine göre, Bolu, Düzce, Adapazarı ve İzmit dolaylarındaki bu isyan 4 Haziran 1920 tarihine kadar üç aydan fazla sürdü. Bundan sonra 29 Temmuz'da yeni bir isyan çıktı. Ancak sonuçta asiler tamamıyla bozguna uğratıldı ve elebaşları, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kanunlarına teslim edildi. Hilâfet Ordusu'nun Bolu yakınlarında bulunan kısmı da bozguna uğratıldı. Komutanı Binbaşı Hayri ve subayları Yüzbaşı Ali, Üsteğmen Şerafettin, Üsteğmen Hayrettin, Makineli Tüfek Subayı Mehmet Hayri, Tabur Kâtibi Hasan Lütfi, Cerrah İbrahim Ethem Efendilere de öteki asi elebaşlarına yapılan işlem uygulandı. Hilâfet Ordusu da İzmit'ten İstanbul'a kaçmaya mecbur edildi.⁹⁰

İzmit'in Haberleşmedeki Önemi

İzmit'ten Nutuk'ta bahsedilmesini gerektiren bir diğer husus haberleşme konusudur. İzmit, Milli Mücadele yıllarında Ankara ile İstanbul arasındaki haberleşme açısından da önemli bir yer tutmuştur. Hatta İstanbul Hükümeti, Ankara Hükümeti ile irtibat kurmak için İzmit'teki telgraf hatlarını tamir ettirmek girişiminde bulunmuş ve bu durum Nutuk'ta Atatürk tarafından dile getirilmiştir. İstanbul Hükümeti İzmit üzerinden haberleşme sağlayamayınca Zonguldak ve Kastamonu üzerinden haberleşmeyi deneyerek İzmit hattının onarılması için teklifte bulunmuştur.⁹¹

85 Suphi Paşa, 29 Mayıs 1920'ye kadar İzmit Cephesi Kumandanı olarak görev yaptı. Gökbayrak Taburu'ndan kuvvetli bir keşif kolunun da katılımıyla İzmit'e bir gece baskını yapıldı ve bu olaydan sonra Suphi Paşa, İstanbul'a dönmek zorunda kaldı. (Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, s. 62.)

86 Süleyman Şefik Paşa, 10 Mayıs 1920'de emrindeki Kuva-yı İnzibatiye birliklerini derleyip toparlayabilmek için 25'inci Kolordu Topçu Alay Kumandanı Senai Bey'in Fırka Kumandanı yetkisiyle emrine verilmesini istedi. (Çam, *Milli Mücadele'de...*, s. 96.)

87 Atatürk, *Nutuk...*, s. 305.

88 Atatürk, Cumalı Ordugâhı adlı bu eserinde gerçekten askerlik sanatındaki bilgi ve tecrübesini ortaya koymuş ve söz konusu süvari manevralarında yapılan olumlu işlerle birlikte hataları da çekinmeden ifade etmiştir. (Bkz. http://www.isteataturk.com/download/Cumali_Ordugahi.pdf)

89 Atatürk, *Nutuk...*, s. 305, 306.

90 Atatürk, *Nutuk...*, s. 306.

91 Atatürk, *Nutuk...*, s. 345.

Atatürk'e göre İstanbul Hükümetinin bu teklifi bir emirle ortaya çıkmıştır. İstanbul Posta ve Telgraf Genel Müdürü Orhan Şemsettin imzalı 11 Kasım 1920 tarihli bir emir Kastamonu Posta ve Telgraf Müdürlüğüne gelmiştir. Bu emir, Ereğli Müdürlüğü'ne gönderilen ve resmî olmayan bir mektubun zarfından çıkmıştır. Bu Emire göre, Anadolu ile hükümet merkezi (İstanbul) arasında telgraf haberleşmelerinin bir an önce başlatılmalıdır. Bu amaçla bir taraftan Sapanca ile Geyve arasındaki ana hat üzerinde onarılabilecek durumda olan tellerin süratle onarılması diğer taraftan önemli yapım ve onarım çalışmaları gerektiren İzmit, Kandıra, İncili arasında yapım ve onarıma başlanması uygun görülmektedir. Söz konusu onarımları yapmakla görevli olan İstanbul Fen Müfettişi Bekir Bey, emrinde bir başçavuş ve yeterince çavuşla İzmit'e harekete hazırdır. Elllerinde Dâhiliye Nezareti yüksek makamının görev belgesini taşıyan bu memurlara onarım yapmak istedikleri yerlerde gereken yardım yapılmalıdır.⁹²

Atatürk bu emirle talep edilenleri yerine getirmek yerine aksi bir emir vererek, İstanbul ile temas kurmaktan kaçınılmasını ve telgraf hatlarını onarmak bahanesiyle gelen olursa bu kişilerin tutuklanmasını istedi.⁹³

İzmit'te Yunan Tümeni

Atatürk, Londra Konferansı'nın sonuçsuz kalması ve daha delegeler yolda iken Yunan ordusunun taarruza geçmesi ve bunun sonucunda İkinci İnönü Zaferi'nin kazanılmasını anlatırken ve bu vesile ile Türk ve Yunan ordularının konumlarını izah ederken yine İzmit'ten bahsetti.

Atatürk'e göre Yunan ordusunun Bursa ve doğusunda önemli bir grubu, Uşak ve doğusunda diğer grubu vardı. Türk ordusu da Eskişehir'in kuzeybatısında, Dumlupınar'da ve doğusunda olmak üzere iki grup halindeydi. Bundan başka Yunanlıların İzmit'te bir tümenleri,⁹⁴ Türk ordusunun da buna karşılık Kocaeli Grubu⁹⁵ bulunuyordu. Yunanlıların Menderes boyundaki birliklerine karşı da Türk ordusunun birlikleri vardı. Yunan ordusu 23 Mart 1921 günü saldırıya geçti. Saldırı 30 Mart günü de devam etti. Bundan sonra sıra Türk ordusuna geldi. İsmet Paşa 31 Mart günü karşı taarruza geçti ve düşmanı yenerek 31 Mart-1 Nisan gecesi geri çekilmeye mecbur etti. Böylece, inkılâp tarihimizin bir sayfası da İkinci İnönü Zaferiyle yazılmış oldu.⁹⁶

General Harrington'dan Atatürk'e İzmit'te Görüşme Teklifi

Atatürk ile Harrington⁹⁷ arasında bir görüşme yapılma düşüncesi ve bu görüşmenin İzmit'te yapılmasının planlanması ve Atatürk'ün bu konuya değinmesi İzmit'i bir kere daha Nutuk'a taşımıştır. Gelişmeler şöyle bir seyir takip etmiştir:

5 Temmuz 1921'de Zonguldak'a gelen bir İngiliz torpidosu General Harrington'dan Atatürk'e bir mektup getirmiştir. Tercümesi Ankara'ya telgrafla bildirilen bu mektupta Harrington şu hususları vurgulamıştır:

-Atatürk, Komutan Henry vasıtasıyla Harrington'dan görüşme talep etmiştir.

92 Atatürk, *Nutuk...*, s. 346.

93 Atatürk, *Nutuk...*, s. 346.

94 Batı Cephesinde Türk ordusu zafer kazandıkça İtilâf Devletleri arasında bu tümenin geri çekilmesi konuşulmaya başlandı. Sonra da bu tümen İzmit'ten Bursa'ya nakledildi. (Salâhi R. Sonyel, *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008, C.II, s. 1149, 1213, 1260, 1276.)

95 Kocaeli Grubu, 21 Ocak 1921'de karargâhı Geyve'de olmak üzere bağımsız tümen yetkisinde kurulmuş bir askeri birliktir. Komutanlığına da eski 9'ncü Kafkas Tümeni Komutanı Albay Halit Bey atanmıştır. (Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, s. 376.) Halit Bey, 26 Ocak 1921 günü saat 18.00'de Geyve istasyonuna inerek görevine başlamıştır. (Çam, *Millî Mücadele'de...*, s. 115.)

96 Atatürk, *Nutuk...*, s. 393, 394.

97 General Sir Charles Harrington, Kurtuluş Savaşı yıllarında İstanbul'daki İngiliz işgal kuvvetlerinin komutanıdır. Yunan kuvvetleri İzmit bölgesine çıkarma yaptıklarında onun komutası altına girdiler. Ancak Batı Cephesinde Türk ordusu Yunan ordusu karşısında üstünlük kurunca Harrington bu komutadan ayrıldı. (Sonyel, *Mustafa Kemal...*, C.II, s. 1133.)

-Atatürk tarafından uygun görülecek bir günde İnebolu'da veya İzmit'te⁹⁸ İngiliz Zırhlısı Ajax'ta Atatürk ile görüşebilecektir.

-Harrington'un İngiltere Hükümeti adına görüşme yapma yetkisi yoktur sadece Atatürk'ün düşüncelerini dinleyip İngiliz Hükümeti'ne aktaracaktır.

Atatürk yukarıda belirtilen hususları içeren bu mektuba cevap vererek görüşme talebinin kendisinden gelmediğini aksine Binbaşı Henry vasıtasıyla bu teklifin Harrington'dan geldiğini belirtti. Görüşme şartlarının milli topraklarımızın düşmanlardan tamamıyla kurtarılması, milli sınırlarımız içinde siyasî, malî, iktisadî, askerî, adlî ve kültürel alanlarda tam bağımsızlık ilkesinin kabulü olduğunu söyledi.⁹⁹ Bu şartları kabul ederlerse kendileriyle İnebolu'da ve karada görüşebileceğini bildirdi. Ancak Atatürk'ün bu mektubuna bir karşılık gelmedi.¹⁰⁰

Böyle bir görüşme gerçekleşmemesine rağmen bu konudaki gelişmeler ve özellikle görüşme yeri konusunda İzmit adının geçmesi yine İzmit'in stratejik önemini ön plana çıkaran bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

İzmit'te Bir Konferans Toplanması Talebi

Büyük Taarruz öncesinde İtilâf Devletleriyle karşılıklı olarak yapılan barış görüşmesi teklifleri ve verilen notalar cevapsız kalmasına rağmen Atatürk, İzmit'te bir konferans yapılmasını teklif etti.¹⁰¹ Atatürk, bu teklifine Nutuk'ta yer verince bir kez daha İzmit'ten bahsetmiş oldu. Olay şöyle gelişti:

Büyük Taarruz öncesinde İtilaf Devletleri tarafından Ankara Hükümeti'ne bir ateşkes teklifi yapıldı.¹⁰² Bu teklif iki nota halindeydi. Atatürk bu notaları inceledikten sonra İtilaf Devletlerinin İstanbul Hükümeti ile birlik olarak Türk milletini yok etme çabası içinde olduklarını anladı. Bu notalara 5 Nisan 1922 tarihinde cevap verildi. Bu cevapta ateşkes önerisi ilke olarak kabul edildi. Ancak Anadolu'nun hemen boşaltılması için hazırlıklara başlanması ve dört ay içerisinde bu işlemin tamamlanması ve bu süre boyunca ateşkesin sağlanması istendi. İlk on beş gün içinde Eskişehir, Kütahya ve Afyonkarahisar'ın anlaşma süresi olan dört ay içinde de İzmir'in boşaltılması talep edildi. 15 Nisan 1922'de İtilaf devletleri bu isteklere olumsuz cevap verdiler. Atatürk bu olumsuz cevaba rağmen ateşkes konusunda anlaşmaya varılmasa bile barış görüşmelerini geciktirmenin uygun olmayacağını bildirdi. İzmit'te bir konferans toplanmasını teklif etti.¹⁰³ Atatürk'ün bu teklifi de sonuçsuz kaldı. Barış görüşmelerinin başlaması ve ateşkes anlaşmasının yapılması ancak Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nin kazanılmasıyla mümkün oldu.¹⁰⁴

98 Atatürk'e İzmit'te görüşme teklif eden Harrington, yaklaşık bir yıl sonra 22 Eylül 1922'de Savaş Bakanlığı'na yazdığı raporda İzmit'i Çanakkale, İstanbul ve Trakya ile birlikte kendileri için dört tehlikeli noktadan biri olarak gösterdi. (Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996, s. 695.)

99 İnebolu veya İzmit'te Ajax adlı İngiliz savaş gemisinde yapılması düşünülen bu görüşme öncesinde Atatürk, Misak-ı Milli'yi esas alan anlayışı kabul ederse Harrington ile görüşebileceğini de dile getirmiş ancak bu fikir İngilizler nezdinde kabul görmemiştir. (Sonyel, *Mustafa Kemal...*, C.II, s. 1221.)

100 Atatürk, *Nutuk...*, s. 436, 437.

101 Salahi Sonyel'e göre bu durum Büyük Millet Meclisi'nde de görüşüldü. Ankara Hükümeti, konferansın İzmit'te yapılması dileğini Bağlaşıklar'a bildirmesi için İstanbul'daki temsilcisi Hamit Bey'e bir yönerge gönderme kararı aldı. Ayrıca Ankara Hükümeti yapılacak barışa ön hazırlık olmak üzere İzmit'te bir ön konferans düzenlenmesini talep etti. Bu konferansta anlaşmaya varılırsa barış görüşmelerine katılmaya hazır olduğunu bildirdi. (Sonyel, *Mustafa Kemal...*, C.II, s. 1517, 1519.)

102 İtilaf Devletlerinin bu mütareke teklifi İzmit halkı tarafından açık bir tuzak olarak görüldü ve 3 Nisan 1922'de İzmit'ten Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne çekilen telgraflarla Anadolu halkının ateşkesi kabul etmeyeceği dile getirildi. Aynı tepkiler Adana'dan da geldi. (Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, s. 360.)

103 Dönemin Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey imzasıyla İtilaf Devletlerinin 15 Nisan 1922 tarihli cevaplarına karşı yapılan 22 Nisan 1922 tarihli açıklamada, İzmit'te barış için ön görüşmelere başlanması dile getirildi. Fransa 1 Mayıs 1922'de bir açıklama yaparak Ankara'nın 22 Nisan tarihli notasına cevap verilmesini ve Müttefiklerin, İzmit Konferansı'nı kabul etmeleri gerektiğini savundu. Ancak Curzon, 10 Mayıs'ta bu öneriyi reddetti. İstanbul Hükümeti de İzmit Konferansı'na karşı çıktı. Ahmet İzzet Paşa, İngilizler gibi Beykoz'da konferans yapılmasını istedi. (Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, s. 393, 394, 408, 564.)

104 Atatürk, *Nutuk...*, s. 441, 442.

Taarruz Kararı Alınırken İzmit

Atatürk taarruz kararını nasıl aldığı açıklarken de İzmit'ten bahsetti. Ona göre artık ordu ihtiyaçlarını tamamlamak üzere bulunuyordu. Dolayısıyla daha Haziran ortalarında taarruz karar vermişti. Bu kararını yalnız Cephe Komutanı ile Genelkurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanı biliyorlardı. Bu tarihlerde yani 1922 yılı Haziran ortalarında bir geziyi vesile ederek İzmit-Adapazarı yönüne hareket etti.¹⁰⁵ İzmit ve Adapazarı'na gitmek üzere yola çıkarken Ankara'da Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ile görüşükten sonra, o zaman Milli Savunma Bakanı olan Kâzım Paşa'yı Sarıköy İstasyonu'na kadar birlikte götürdü.¹⁰⁶ Cephe Komutanı İsmet Paşa'yı da Sarıköy'e davet etti.¹⁰⁷ Taarruz için gerekli hazırlıkların süratle tamamlanması ile ilgili kararlar burada alındı.¹⁰⁸

Bu da İzmit'i yine Milli Mücadele'nin önemli merkezlerinden biri haline getirmiş oldu.

Yunanistan'ın Türk Esirlerini Teslim Edeceği Üç Yerden Biri İzmit Olmalıdır

Atatürk'ün gönlünde İzmit'in ayrı bir yeri vardı. Belki stratejik öneminden belki daha başka sebeplerden her zaman İzmit'i ön plana çıkarıyordu. Mesela Yunanistan ile yapılacak bir anlaşmada esirlerin serbest bırakılması gündeme geldiğinde bu işin yapılabileceği yerler arasında İzmit'i de gösterdi ve bu durumu da Nutuk'ta açıkladı. Bu konudaki gelişmeler de şöyle oldu:

Atatürk, Büyük Taarruzu resmi bildirimlerde önemsiz bir harekât olarak gösteriyordu. Maksadı durumu mümkün olduğu kadar dünyadan gizlemektir. Çünkü düşman ordusunu tamamen yok edebileceklerinden emindi. Bunu anladıklarında düşman ordusunu kurtarma girişimlerini olacağını tahmin ediyordu. Gerçekten de taarruzun hemen ardından 4 Eylül 1922 tarihli bir telgrafla ateşkes konusunda İstanbul'dan haber geldiği bildirildi. Atatürk bu talebe verdiği 5 Eylül 1922 tarihli cevapta Yunan ordusunun kesin bir yenilgiye uğratıldığını, yeniden toparlanmasının mümkün olmadığını, Anadolu için değil artık Trakya için ateşkesin söz konusu olabileceğini söyledi. Eylülün sonuna kadar Ankara Hükümeti'ne başvurmaları halinde Yunanlılarla anlaşma yapılabileceğini dile getirerek şartları şöyle açıkladı:

-Ateşkes Anlaşması tarihinden başlayarak on beş gün içinde Trakya, 1914 sınırlarına kadar kayıtsız şartsız Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin sivil memurlarına ve askerî kuvvetlerine teslim edilmiş bulunacaktır.

-Yunanistan'daki esirlerimiz on beş gün içinde İzmir, Bandırma ve İzmit limanlarında bize teslim edilecektir.

-Yunan Hükümeti, Yunan ordusunun üç buçuk yıldan beri Anadolu'da yaptığı ve yapmakta olduğu tahribatı tamir etmeyi şimdiden taahhüt edecektir.¹⁰⁹

105 Atatürk, 17-19 Haziran 1922 tarihlerinde İzmit ve Adapazarı taraflarında gezide bulunduğunu Ali İhsan Paşa'nın 1'inci Ordu Komutanlığı görevinden alınmasından bahsederken bir kez daha Nutuk'ta ifade etmiştir. (Atatürk, *Nutuk...*, s. 453.) Bu gezi Atatürk'ün İzmit'e yaptığı ilk gezidir. Atatürk, 17 Haziran 1922 Cumartesi günü İzmit'e geldi ve burada 18 Haziran 1922 tarihinde, Pazar günü, Türk dostu Fransız yazarı Claude Farrere ile görüştü. Pazartesi günü de İzmit'ten ayrıldı. (Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, s. 480, 481, 483.) Atatürk'ün İzmit'te Farrere'ye ilgi göstermesi ve aradki samimiyet İngilizleri epeyce kızdırdı. (Sonyel, *Mustafa Kemal...*, C.II, s. 1581.) Ayrıca Atatürk bu sırada Adapazarı'nda bulunan annesi ve kız kardeşini de ziyaret ederek onlarla da görüştü. Daha sonra gezisinin askerî bölümünü başlattı. Atatürk, 24 Haziran 1922'de annesi ile birlikte Ankara'ya döndü. (Çam, *Milli Mücadele'de...*, s. 209; Özel, *Kocaeli...*, s. 171-175.)

106 Atatürk'ün İzmit ve Adapazarı'nı kapsayan bu gezisi 12-24 Haziran 1922 tarihlerinde gerçekleşti. Bu gezide Sarıköy ayrı bir anlam taşıyordu. Burada yapılan görüşmelerde genel taarruzun Ağustos sonlarında yapılabileceği anlaşıldı. (Sabahattin Özel, "Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Adapazarı ve İzmit Gezisi (12-24 Haziran 1922)", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, Haziran 1988, S. 54, s. 25, 26.

107 İngilizler, Atatürk'ün bu gezisinden haberdar olmuşlar ve hatta askerî amaçlı bir gezi olduğunu anlamışlar ama taarruzla alakalı olduğunu anlayamamışlardır. (Sonyel, *Mustafa Kemal...*, C.II, s. 1552.)

108 Atatürk, *Nutuk...*, s. 449, 450.

109 Atatürk, bu şartları ileri sürerek Yunan ordusu Anadolu topraklarında kaldıkça barış olmayacağını açıkça ifade etmiştir. Atatürk'ün bu tutumu İngiltere, Fransa ve İtalya arasında görüş birliğinin bozulmasını da sağlamıştır. (Sonyel, *Mustafa Kemal...*, C.III, s. 1665.)

Atatürk, Eylülün sonundan sonra talep gelmesi halinde şartların değişebileceğini söyleyerek o zaman durumun kendisine ayrıca bildirilmesi gerektiğini ifade etti.¹¹⁰

Bu yaklaşımıyla Atatürk, Yunanistan'ı bir an önce barış yapmaya zorluyordu. Aynı zamanda İzmir ve Bandırma ile birlikte İzmir'ten de söz etmiş oluyordu.

Mudanya mı, İzmir mi?

Mudanya Mütarekesi öncesinde mütareke görüşmelerinin yapılacağı yer konusunda da İzmir'in adı geçti. İtilaf Devletlerinden gelen teklifte Mudanya ile birlikte İzmir adı da geçiyordu. Atatürk'ün Nutuk'ta anlattığına göre bu konudaki gelişmeler şöyle oldu:

Büyük Taarruz'dan sonra Ankara Hükümeti'ne İtilaf Devletleri Dışişleri Bakanları imzasını taşıyan 23 Eylül 1922 tarihli bir nota geldi. Burada iki önemli nokta yer alıyordu. Bunlardan biri askeri harekâtın durdurulması diğeri de Barış Konferansı ili ilgiliydi. Ayrıca bu notada boğazlardan, azınlıklardan ve Milletler Cemiyeti'ne girilmekten bahsediliyordu. Konferansın toplanmasından önce, Yunan birliklerinin, İtilaf Devletlerinin çizecekleri bir hattın gerisine çekilmesi için onların nüfuzunu kullanacağına da söz veriliyor ve bu konuda görüşmeler yapmak üzere Mudanya veya İzmir'te¹¹¹ bir toplantı yapılması teklif ediliyordu. Ancak Atatürk, 29 Eylül 1922 tarihinde bu notaya verdiği cevapta Mudanya Konferansı'nı kabul ettiğini bildirdi.¹¹²

Bu durum İzmir'in İtilaf Devletleri tarafından da stratejik bir bölge olarak kabul gördüğü izlenimi vermektedir.

Atatürk'ün Gezi Programında İzmir

İzmit, Atatürk'ün gezi programında bir kez daha yer aldı. İlk geziyi Büyük Taarruz kararının alındığı 17-19 Haziran 1922 tarihlerinde yapmıştı ikinci gezisi 1923 yılının Ocak ayında başladı. İzmir'i de kapsayan bu gezi de önemli olmalı ki Atatürk bunu da unutmadı ve Nutuk'ta ele alma ihtiyacı gördü. Nutuk'taki ifadelerle göre bu gezi şöyle gerçekleşti:

Atatürk 14 Ocak 1923¹¹³ tarihinde Eskişehir, İzmir, Bursa, İzmir ve Balıkesir illerini kapsayan bir seyahate çıktı. Saltanatın kaldırılması ve hilâfet makamının yetkisiz kalışı üzerine halk ile yakından temasa geçmek, onların düşüncelerini öğrenmeyi gerekli görüyordu. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni siyasi bir parti haline getirmeye karar vermişti. Bu konuda da halkın görüşünü almanın yararlı olacağına inanıyordu. Zaferden sonra eğitimle uğraşmaya başlayan ordumuzu yakından görmek istiyordu. İşte bu sebeplerle Anadolu'da bir gezi yapmak üzere Ankara'dan ayrıldı. Eskişehir'den başlayarak İzmir, Bursa, İzmir ve Balıkesir'de halkı uygun yerlerde toplayarak uzun sohbetler etti.¹¹⁴ Halkın kendisine diledikleri gibi soru sormasını istedi. Sorulan sorulara cevap olmak üzere, altı saat, yedi saat süren konferanslar verdi.¹¹⁵ Atatürk'ün bu gezisinde de İzmir'i de programına dâhil etmesi ve ülkenin o zamanki en önemli meselelerini burada tartışmaya açması, halkın sorunlarını dinlemesi, gazetelere beyanat vermesi onun gönlünde İzmir'in önemli bir yeri olduğunun işaretidir.

¹¹⁰ Atatürk, *Nutuk...*, s. 457.

¹¹¹ Atatürk görüşme yeri olarak Mudanya'yı tercih ettiğini açıklayınca kadar, İzmir ve Mudanya adı birlikte anıldı. Zira General Harrington 24 Eylül 1922 günü Savaş Bakanlığı'na yazdığı bir yazıda Mudanya veya İzmir'e gideceğini belirtti. (Sarhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, s. 701.)

¹¹² Atatürk, *Nutuk...*, s. 460.

¹¹³ Zeynep Korkmaz, Nutuk'ta sadeleştirme yaparken Kanun-i sani kavramının karşılığını, burada da "Aralık" olarak almıştır. Aslında Kanun-i sani, "Ocak" demektir. Dolayısıyla pek çok yerde bu yanlış yapılmıştır. Okuyucuların bu hususa dikkat etmeleri gerekir. (Bkz. Atatürk, *Nutuk...*, s. 476.)

¹¹⁴ Atatürk bu gezi sırasında 15 Ocak 1923 ile 17 Şubat 1923 tarihleri arasında Eskişehir, Arifiye, İzmir, Bursa, Alaşehir, Salihli İstasyonu, Turgutlu, Manisa, İzmir, Akhisar ve Balıkesir'de çeşitli konuşmalar yaptı ve son konuşmayı da yine İzmir'de İktisat Kongresi'nde gerçekleştirdi. (İnan, *Gazi Mustafa Kemal...*, s. 1.)

¹¹⁵ Atatürk, *Nutuk...*, s. 476.

İzmit'teki Basın Toplantısı ve Türkiye Devleti'nin Dini Konusundaki Tartışmalar

Atatürk, İstanbul gazetecileriyle İzmit'te, İzmit Kasrı'nda¹¹⁶ bir basın toplantısı yaparak açıklamalarda bulundu. Toplantı 16/17 Ocak 1923 tarihinde saat 9.30'dan sonra başladı. Toplantıya Adnan Bey (Adıvar), Halide Edip Hanım (Adıvar), Ahmet Emin Bey (Yalman), Velid Bey (Ebüzziyâ), Suphi Nuri Bey (İleri), Yakup Kadri Bey (Karaosmanoğlu), İsmail Müştak Bey (Mayokan), Falih Rıfki Bey (Atay), Kılıçzade Hakkı Bey (Kılıç) gibi tanınmış kişiler katıldı. Bu toplantıda çok farklı konular hakkında Atatürk'e sorular soruldu ve o da bu sorulara cevap verdi. Ayrıca Atatürk 19 Ocak 1923 tarihinde de İzmit Sinemasında halkla buluştu. Burada da halktan gelen soruları cevaplandırdı.¹¹⁷

Atatürk, Nutuk'ta, gazetecilerle İzmit'te yaptığı toplantıdan bahsederken Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda düğüm noktaları olarak nitelendirdiği iki konuya değindi. Bunlardan biri 1921 Anayasası'nın 7'nci ve 1924 Anayasası'nın 26'ncı maddesinde yer alan ve şeriat hükümlerinin yürütülmesinin Meclis'in görevleri arasında olduğunu gösteren ifadelerdir. Diğeri ise 1924 Anayasası'nın 2'nci maddesinin başında yer alan "Türkiye Devleti'nin dini, İslâm dinidir" cümlesidir. Atatürk bu konuyu açıklarken, daha 1924 Anayasası yapılmadan önce İzmit'te, İstanbul ve İzmit basın mensuplarıyla yaptığı uzun bir görüşme¹¹⁸ ve sohbet sırasında "Yeni hükümetin dini olacak mı?" şeklinde bir soruyla karşılaştığını hatırlattı. Atatürk bu soruya cevap verirken "hükümetin dini olamaz" diyemediğini, ancak "devlet, düşünce ve vicdana saygı göstermekle kayıtlı ve yükümlü olur" diye cevap verdiğini söyledi. Ayrıca o gün İzmit'te basın mensuplarıyla bu konuda daha fazla görüşmekte yarar görmediğini yine Nutuk'ta dile getirdi.¹¹⁹ Atatürk'e göre Cumhuriyetin ilanından sonra yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yapılırken de laik devlet deyiminden dinsizlik anlamı çıkarmak eğiliminde olanlara ve bundan yararlanmak isteyenlere fırsat vermemek için bazı düzenlemeler yapıldı. 1924 Anayasası'nın 2'nci ve 26'ncı maddelerinde yer alan ve yeni Türkiye Devleti'nin ve Cumhuriyet rejiminin çağdaş karakteriyle bağdaşmayan deyimlere yer verildi. Atatürk bu durumu o gün için sakıncalı görülmemeyen tavizler olarak nitelendirdi ve "Millet, bu fazlalıkları, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'muzdan ilk fırsatta kaldırmalıdır" dedi.¹²⁰

Nurettin Paşa'nın Hal Tercümesi

Atatürk, Nutuk'ta İzmit'ten son kez bahsederken İstiklâl Savaşı'nın sonunda Nurettin Paşa'nın¹²¹ İzmit'te karargâhının¹²² bulunduğunu ve Nurettin Paşa'nın hal tercümesini yazdırdığı Abit Süreyya'nın da burada ordu müteahhitliği yaptığını ifade ederek, yazılan hal tercümesini abartılı buldu ve eleştirdi. Bu broşürü okuyanların orada anlatılanlarla gerçekleri mukayese etmek için başka kaynaklardan da konuyu teyit etmeleri gerektiğini vurguladı. Nurettin Paşa'nın babası ve büyük babalarıyla övündüğünü söyleyerek kendisinin

116 İzmit Kasrı, Sultan Abdülaziz tarafından yaptırılmıştı. Atatürk İzmit'e yaptığı ilk seyahat sırasında da burada ağırlandı. (Özel, "Başkomutan...", s. 31.)

117 İnan, *Gazi Mustafa Kemal...*, s. 39-87, 89-124.

118 Atatürk'ün 1923 yılı Ocak ayında İstanbul basını ile yaptığı İzmit toplantısında açıkladığı hususlardan biri de seçimlerden sonra Halk Fırkası adında bir siyasi parti kuracağı idi. (Akın, *Türk Siyasal...*, s. 277.)

119 Atatürk'ün Nutuk'ta bahsettiği toplantıda Kılıçzade Hakkı Bey, Atatürk'e, Paşa Hazretleri yeni hükümetin dini olacak mı diye bir soru sordu. Atatürk de vardır efendim; İslam Dinidir. İslam Dini hürriyet-i efkârâ maliktir şeklinde bir cevap verdi. (İnan, *Gazi Mustafa Kemal...*, s. 67)

120 Atatürk, *Nutuk...*, 483-485.

121 Nurettin Paşa, gerek Milli Mücadele öncesinde gerekse Milli Mücadele yıllarında önemli hizmetlerde bulundu. Özellikle Merkez Ordusu Komutanı sıfatıyla Pontus ve Koçkiri ayaklanmalarını bastırdı. (Fahri Taş, "Nureddin Paşa", *Kurtuluş Savaşına Yön Verenler Cumhuriyet'in Kuruluşunun 70. Yılı Armağanı*, Ankara 1994, s. 172, 173.)

122 Büyük Taarruzdan sonra Batı Anadolu'daki Yunanlıları takip harekâtı 18 Eylül 1922'ye kadar devam etti. Bundan sonra bölgede Yunan askeri kalmadığı için 1'inci Ordu birliklerinin boğazları tutarak Trakya'ya geçmesi planlandı. 1'inci Ordu'nun bu yeni görevi sebebiyle Ferik Nurettin Paşa, ordu karargâhını İzmit'e nakletti. Ancak Mudanya Mütarekesi öncesinde Paris'te İngiltere, Fransa ve İtalya arasında yapılan görüşmelerde Doğu Trakya'nın Türkiye'ye verilmesi önerildi. Atatürk de bu öneriyi kabul etti. Bunun üzerine 1'inci Ordu birlikleri Nurettin Paşa'nın muhalefetine rağmen dağıtıldı. (Taş, "Nureddin Paşa", s. 175.)

de “büyük ve asil bir milletin evlâdı olduğunu vurguladı. Ayrıca bu vesileyle İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisindeki faaliyetlerine değindi. Nurettin Paşa'nın hal tercümesinde geçenleri çok detaylı bir biçimde inceledi ve konuyla ilgili görüşlerini açık sözlülükle dile getirdi.¹²³

Milli Mücadele Yıllarında veya Günümüzde İzmit'e Bağlı Olup Nutuk'ta Geçen Diğer Yerler

İzmit, Osmanlı idari taksimatında İzmit Sancağı olarak biliniyordu.¹²⁴ Adapazarı, Karamürsel, Kandıra, Geyve, Yalova ve İznik ise bu sancağa bağlı kazalardı. Bu sancak, sınırları az çok değişmekle beraber Kocaeli denilen bölgeyi kapsamaktaydı. Aslında Kocaeli, bölge ismi İzmit ise şehir ismi idi. Ancak her iki ismin zaman zaman birlikte kullanıldığı da olmuştur.¹²⁵ Fakat sonradan İzmit'in merkez olduğu Kocaeli İli'nin doğu kesimi 1954 yılında il olan Sakarya'ya¹²⁶ bağlandı. Böylece İzmit'in yüz ölçümü azaldı. O dönemde bu ilimiz merkez İzmit olmak üzere Gebze, Gölcük, Kandıra, Karamürsel ve Körfez'den oluşan altı ilçeye ayrıldı.¹²⁷

Günümüzde ise Başiskele, Çayırova, Darıca, Derince, Dilovası, Gebze, Körfez, Gölcük, Kandıra, Karamürsel ve Kartepe, İzmit'e bağlı ilçelerdir.¹²⁸

Atatürk, Nutuk'ta Kocaeli tabirini yer ismi olarak kullanmamıştır. Bunun yerine İzmit tabirini kullanmıştır. Milli Mücadele yıllarında ya da günümüzde İzmit'e bağlı olan, kaza veya ilçe konumunda bulunan ve yukarıda adları geçen yerleşim yerlerinden bazıları Nutuk'ta şu konularla ilgili olarak yine Atatürk tarafından zikredilmiştir:

Adapazarı

Atatürk tarafından Nutuk'ta bahsedilen yerlerden biri de Adapazarı'dır. Atatürk, iç isyanlar, kıskırtmalar, İtilaf Devletleri tarafından gerçekleştirilen bozgunculuk faaliyetleri ile ilgili olarak buradan bahsetmiştir. Ayrıca Sait Molla'nın Adapazarı'na iki bin lira göndermesi, çetecilik faaliyetleri, Yahya Kaptan meselesi de Atatürk'ün gündemine girmiştir. Bölgede bulunan köprülerin Kuva-yı Milliye aleyhtarlarınca tahrip edilmesi, Adapazarı isyan bölgesine gönderilen iki tümenin ordumuzun Yunan ordusu karşısında gücünü azaltması, İstanbul ile Adapazarı arasındaki telgraf hattı, İzmit ve Adapazarı yönüne Atatürk'ün yaptığı seyahat de yine Nutuk'ta Adapazarı'ndan bahsedilmesine sebep olan hususlardır.¹²⁹

Darıca

Darıca Rumlarından iki kişinin öldürülmesi ve Yahya Kaptan meselesi ile ilgili olarak Atatürk, Nutuk'ta Darıca'dan bahsetmektedir.¹³⁰

Derince

Manastırlı Hamdi Efendi'nin İstanbul'un işgali ile ilgili Atatürk'e çektiği telgraf ve işgalin Derince'ye kadar yayıldığı'nın bildirilmesi de Derince'yi Nutuk'a taşımıştır.¹³¹

123 Atatürk, *Nutuk...*, 492-506.

124 Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, C. II, K. III, s. 64.

125 Çam, *Milli Mücadele'de...*, s. 17.

126 Günümüzde Sakarya İli'nin merkez ilçesi Adapazarı, Kocaeli İli'nin merkez ilçesi de İzmit'tir. (<http://tr.wikipedia.org/wiki/Adapazar%C4%B1>; <http://kocaeli.bel.tr/Section.aspx?CategoryID=430>)

127 Metin Tuncel, “İzmit, Kocaeli İlinin Merkezi Olan Şehir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2001, C. 23, s. 542.

128 <http://www.haritamap.com/sehir/kocaeli>

129 Atatürk, *Nutuk...*, s. 176, 177, 178, 180, 181, 201, 202, 207, 212, 214, 220, 293, 303, 304, 306, 317, 377, 450, 453.

130 Atatürk, *Nutuk...*, s. 215, 218.

131 Atatürk, *Nutuk...*, s. 282.

Gebze

Atatürk, Yahya Kaptan meselesini anlatırken zaman zaman Gebze'ye ve bu olayla ilgili olarak Gebze'de yaşananlara dikkatleri çekmiştir. Gebze Kaymakamı ve Jandarma Komutanının tutumları Gebze'den sık bahsedilmesine sebep olmuştur.¹³²

Geyve

16 Mart'ta İstanbul'un işgali üzerine Geyve'de tedbirler alınması, bölgede tahrip edilen köprüler nedeniyle Geyve'deki 24'ncü Tümen Komutanı Mahmut Bey'in¹³³ uyarılması, Aznavur isyanı, Geyve Boğazı ve stratejik önemi gibi konular Atatürk'ün Nutuk'ta Geyve'den söz etmesini zorunlu kılmıştır. Sapanca ile Geyve arasındaki haberleşme hatlarının İstanbul Hükümeti'nce tamir edilmek istenmesi, Sakarya Savaşı öncesinde Geyve'de bir tümenin bulunması da yine Atatürk'ün Nutuk'ta ele aldığı konular olmuştur.¹³⁴

Gölcük

3 Mart 1920 günü Yunanlıların taarruza geçip Gölcük yaylasını işgal etmesi Atatürk'ün hafızasında yer etmiş ve bu durumu Nutuk'ta dile getirmiştir.¹³⁵

İznik

Düşmanın İznik yakınlarındaki faaliyeti ve Kuva-yı Seyyare Komutanı Tevfik Bey'in bu konuda Cephe Komutanına bilgi vermemesi, Birinci İnönü Zaferi sırasında İznik-Gediz hattında düşmanın yenilmesi ve Boğazlar bölgesinin tanımlanması gibi hususlar Nutuk'ta İznik'ten söz edilmesine vesile olmuştur.¹³⁶

Kandıra

İstanbul Hükümeti tarafından tamir ettirilmek istenen İzmit-Kandıra-İncilli telgraf hattı da Kandıra'yı Nutuk'a taşımıştır.¹³⁷

Sonuç

Görüldüğü gibi Atatürk, Nutuk'ta İzmit ve çevresindeki birçok yerleşim yerinden çeşitli vesilelerle bahsetmiştir. Bu durum da İzmit ve civarının gerçekten de Milli Mücadele'de önemli bir merkez ve stratejik bir yer olduğunu göstermektedir. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki Nutuk bir İzmit Tarihi kitabı değildir. Dolayısıyla Atatürk, Milli Mücadele yıllarında İzmit'te vuku bulan bütün gelişmelere burada değinmemiştir. Daha çok öne çıkan ve hafızasında yer eden önemli olaylara değinmiştir.

Durum böyle olunca Atatürk'ün Nutuk'ta İzmit'le ilgili ifadeleri daha da önem kazanmaktadır. Buradan hareketle şu tespitleri yapmak mümkündür:

-Milli Mücadele yıllarında İzmit bir tümen merkezidir ve stratejik öneme sahiptir. Burada bulunan 1'inci Tümen genelde asayişin sağlanmasına katkıda bulunmuştur.

-İzmit'te bulunan Kuva-yı Milliye birlikleri Damat Ferit Paşa Hükümetini istifaya zorlamıştır.

-Atatürk, İzmit mutasarrıfı ve tümen komutanı vasıtasıyla Damat Ferit Paşa Hükümeti'ne baskı yapmak istemiş ancak bu makamlarda bulunan Suat ve Asım Beyler isteksiz davranmıştır.

132 Atatürk, *Nutuk...*, s. 212, 213, 215-219, 221, 223-226.

133 Mahmut Bey, 1880 yılında Kafkasya'da doğdu. 1919 yılında 24'ncü Tümen Komutanlığı'na atandı. 22 Nisan 1920 günü aynı görevde iken, Hendek isyanı sırasında asilerle anlaşmanın yollarını ararken şehit edildi. (Özel, *Kocaeli...*, s. 63, 64.)

134 Atatürk, *Nutuk...*, s. 287, 293, 303, 304, 305, 346, 377, 412.

135 Atatürk, *Nutuk...*, s. 270.

136 Atatürk, *Nutuk...*, s. 352, 372, 509.

137 Atatürk, *Nutuk...*, s. 346.

-Adapazarı ve çevresinde ortaya çıkan ve Mustafa Kemal'i hedef alan ayaklanma girişimine İzmit'ten gönderilen bir kuvvetle müdahale edilmiş ve bu girişim sonlandırılmıştır.

-Bolu ve çevresinde hissedilen güvensizlik ortamını ortadan kaldırmak bölgede yeniden asayiş ve güven sağlamak amacıyla İzmit'teki tümen komutanına Atatürk tarafından direktif verilmiştir.

-Atatürk, İzmit'te silahlı milli müfrezeler kurduğunu, bunların başına da Yahya Kaptan'ı getirmiştir. İşgallere karşı direnemeyen, İngilizlerin emrinden çıkamayan İstanbul Hükümeti, Yahya Kaptan'ı öldürerek ortadan kaldırma yoluna gitmiştir. Yahya Kaptan olayı Atatürk'ü üzmüştür.

-Anzavur ayaklanması ve Hilâfet Ordusunun etkili olduğu yerlerden biri de İzmit'tir. Ancak İzmit halkının da desteği ile bu sorunların üstesinden gelinmiştir

-İzmit, Milli Mücadele yıllarında Ankara Hükümeti ile İstanbul Hükümeti arasındaki haberleşmenin odak noktalarından biri haline gelmiştir.

-İşgalci Yunan ordusu İzmit'te konuşlanmış ve burada bir tümen bulundurmıştır.

-General Harrington'un Atatürk ile görüşmek için seçtiği yerlerden biri İzmit (diğeri İnebolu) olmuş ancak bu görüşme gerçekleşmemiştir.

-Atatürk, İtilaf Devletlerine barış görüşmeleri için İzmit'te bir konferans toplanması teklifinde bulunmuştur.

-Büyük Taarruz kararını komutanlara iletmek ve onlarla bu konuyu görüşmek için Atatürk, İzmit'e bir seyahat düzenlemiştir.

-Atatürk, Yunanistan'ın elinde bulunan Türk esirlerinin teslim edileceği yerlerden biri olarak Bandırma ve İzmir'le birlikte İzmit'i de düşünmüştür.

-İtilaf Devletleri'nin, Ankara Hükümeti ile yapacakları barış görüşmelerinin yeri konusunda Mudanya ile birlikte İzmit de teklif edilmiştir. Fakat Atatürk, Mudanya'yı tercih etmiştir.

-Cumhuriyetin ilanından sonra düzenlediği ilk yurt içi gezinin programında Atatürk, İzmit'e de yer vermiştir.

-Atatürk, İzmit'te bir basın toplantısı düzenleyerek gündemi meşgul eden önemli konularda açıklama yapmıştır. Ayrıca halkla sohbet toplantıları yapmış ve sorunları dinlemiştir.

-İzmit, Kurtuluş Savaşı'nın önemli merkez ve üslerinden biridir. Bu yüzden Atatürk'ün hafızasında ve dolayısıyla Nutuk'ta kendine geniş bir yer bulmuştur.

KAYNAKLAR

- Akın, Rıdvan, *Türk Siyasal Tarihi 1908-2000*, İstanbul Aralık 2010.
- Atatürk, Kemal, *Nutuk 1919-1927*, (Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1994.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, Cilt II, Kısım III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991.
- Çam, Yusuf, *Millî Mücadele'de İzmit Sancağı*, (İzmit Rotary Kulübü Yayını), İstanbul 1993.
- Darkot, Besim, "İzmit", İslâm Ansiklopedisi, M.E.B. Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Cilt 5/2, Eskişehir 1997, s. 1251-1256.
- İnan, Arı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1982.
- Karabekir, Kâzım, İstiklâl Harbimiz, Yapı Kredi Yayınları, Cilt 1, İstanbul Ocak 2008.
- Konukçu, Enver, "Heyet-i Temsiliye İzmit İlişkileri (Eylül 1919 – Nisan 1920)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt V, Sayı, 13, Kasım 1988, s.223-235.
- Özalp, Kâzım, *Millî Mücadele 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- Özel, Sabahattin, *Kocaeli ve Sakarya İllerinde Millî Mücadele 1919-1922*, İstanbul 1987.
- _____, "Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın Adapazarı ve İzmit Gezisi (12-24 Haziran 1922)", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı 54, İstanbul Haziran 1988, s.25-47.
- Özgül, M.Cemil, *Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'daki Çalışmaları (27 Aralık 1920-23 Nisan 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.
- Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993.
- _____, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994.
- _____, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1995.
- _____, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1996.
- Sofuoğlu, Adnan, *Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1994.
- Sonyel, Salâhi R; *Mustafa Kemal (Atatürk) ve Kurtuluş Savaşı*, Cilt II, III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt I, III, İstanbul 1991.
- Taş, Fahri, "Nureddin Paşa", *Kurtuluş Savaşına Yön Verenler Cumhuriyet'in Kuruluşunun 70.Yılı Armağanı*, Ankara 1994, s. 163-177.
- Tuncel, Metin, "İzmit, Kocaeli İlinin Merkezi Olan Şehir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 23, İstanbul 2001, s. 536-542.
- Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi (Sivas Kongresi ve Heyeti Temsiliye Devri)*, Genelkurmay Basımevi, Cilt II, Kısım 2, Ankara 1965.
- Yalçın, E. Semih, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları*, Ankara Ekim 2010.
- <http://www.haritamap.com/sehir/kocaeli> (Erişim tarihi: 01.12.2014).
- http://www.isteaturk.com/download/Cumali_Ordugahi.pdf (Erişim Tarihi: 09.12.2014).
- <http://kocaeli.bel.tr/Section.aspx?CategoryID=430> (Erişim Tarihi: 19.12.2014)
- <http://tr.wikipedia.org/wiki/Adapazar%C4%B1> (Erişim Tarihi: 19.12.2014)